De Pseudo-Hippokratische Iatromathematika in vier Middelnederlandse versies

editie Ria Jansen-Sieben

bron

De Pseudo-Hippokratische Iatromathematika in vier Middelnederlandse versies (ed. Ria Jansen-Sieben). Omirel / Ufsal, Brussel 1983

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/jans016pseu01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

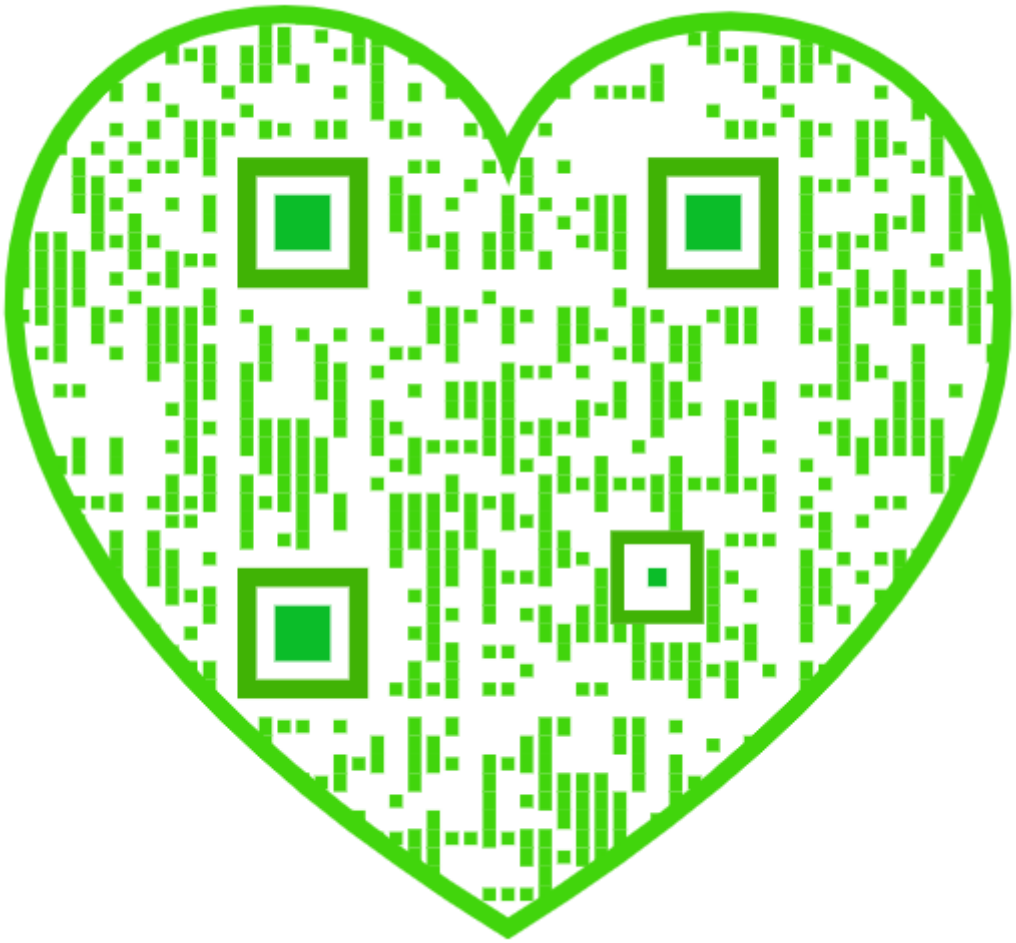

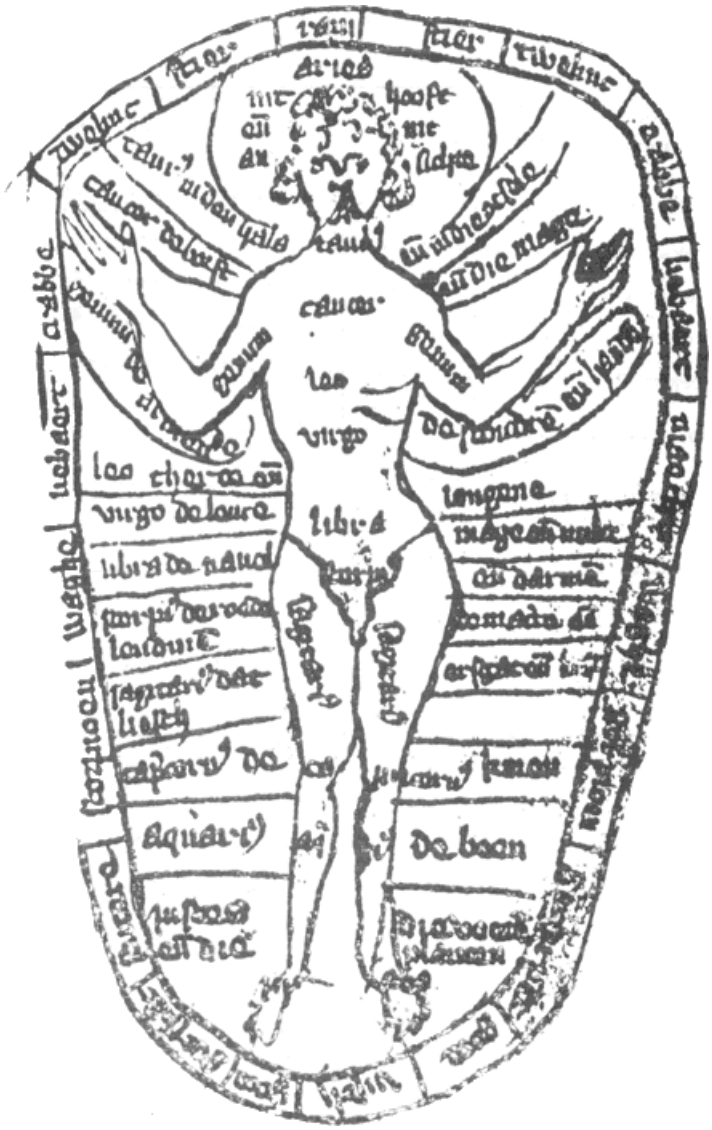

(hs. London, BM, Egerton 2188, anno 1353)

Inleiding

0. *Algemeen.*

Hoe meer het onderzoek van de Artes-literatuur vordert, hoe duidelijker het wordt dat de Middelnederlandse overlevering vaak die van de omliggende taalgebieden niet alleen kwantitatief, maar soms ook kwalitatief overteft.

Dit is een tot op de dag van vandaag ongeschreven vaststelling, waarvan de oorzaken, de juiste betekenis, de culturele en historische draagwijdte nog nader onderzocht moeten worden. Het is te vroeg om de reeds in omtrek zichtbare en zonder twijfel belangrijke conclusies daarvan als definitief te beschouwen.

De uitzonderlijke bedrijvigheid en belangstelling van onze Middeleeuwers voor bv. het medische vakgebied komt tot uiting in tal van grotendeels originele bijdragen, zoals die van Jan Yperman[1.], Thomas Schellink van Tienen[2.], Jonghe Lanfranc[3.], ontstaan in een tijd waarin de geneeskunde in het algemeen vrijwel de antieke traditie voortzette. Bovendien zijn deze drie werken de oudste in een Germaanse volkstaal geschreven chirurgie-tractaten.

Van een belangrijke zelfstandige ontwikkeling getuigen passages uit geneeskundige compendia als het 'Liber Avicenne'[4.], het 'Boec van Medicinen in Dietsche'[5.], e.a. Een recente verrassing was de ontdekking in een Middelnederlands handschrift[6.] van het überhaupt oudste petroleum-tractaat[7.].

De gynaekologie is aanleiding geweest tot een verhoudingsgewijze niet gering aantal Middelnederlandse werken, waarvan sommige berijmd zijn, en de meeste tot de oudste behoren die in een volkstaal geschreven zijn.

Europese grondleggers van de middeleeuwse chirurgie werden, meestal kort na het ontstaan van hun werken, eerst in het Middelnederlands vertaald. Dit was o.m. het geval

1. Ed. E.C. van LEERSUM, *De 'Cyrurgie' van Meester Jan Yperman*. Leiden, 1912.
2. Ed. E.C. van LEERSUM, *Het 'Boeck van Surgien' van Meester Thomaes Scellinck van Thienen*. Amsterdam, 1928.
3. ed. Rolf MULLER, *Der 'Jonghe Lanfranc'*. (Altdeutsche Lanfrank-Ubersetzungen I.) Diss. Bonn, 1968.
4. Ed. L.J. van de WIELE, *Liber Magistri Avicenne*. (Kon. Vl.Ac.Wet. 27, Nr 83.) Brussel, 1965.
5. Ed. W.F. DAEMS, *Boec van Medicinen in Dietsche*. Diss. Leiden, 1967.
6. Hs. Middelburg, Prov.Bibl. van Zeeland, 6353, pp. 174-175. Uitgave in voorbereiding voor *Sudhoffs Archiv* door Gundolf KEIL, W.F. DAEMS en R. JANSEN-SIEBEN.
7. ouder dan de Latijnse tekst van Ariosto, anno 1463, algemeen beschouwd als uitgangspunt van de traditie.

met autoriteiten als Lanfranc van Milaan[8.] en Guy de Chauliac[9.].

Anderzijds is ook de eerste neerslag in de volkstaal van een voor de latere Middeleeuwen zo kolossaal belangrijke figuur als Aristoteles te vinden in de anonieme 'Natuurkunde van het Geheelal'[10.].

Zoals bekend vertaalde Jacob van Maerlant[11.], nadat het nauwelijks neergeschreven was, en bijna twee eeuwen vóór de bewerking van Konrad von Megenberg[12.], het 'Liber de natura rerum' van Thomas van Cantimpré[13.]. De omvanen invloedrijke encyclopedie van Bartholomeus Anglicus[14.] is nooit aan een Duitse vertaling toegekomen.

De vérgaande invloed van de Nederlanden op de (Noord-) Duitse medische literatuur is inmiddels van Duitse zijde erkend[15.].

Van ettelijke Latijnse verhandelingen zijn tot nu toe slechts Middelnederlandse vertalingen gevonden, zodat het beeld van de middeleeuwse West-Europese medische kennis en praxis niet kan bepaald worden zonder daarbij onze landelijke tekst-traditie te betrekken[16.].

Ook de hier uitgegeven tekst, waarvan Griekse en Latijnse versies in omloop waren, is tot nu toe slechts in één Europese volkstaal aangetroffen, t.w. in het Middelnederlands[17.].

Sterker nog: van dit tractaat zijn vier verschillende Middelnederlandse vertalingen aan het licht gekomen.

8. hss. Amsterdam, UB, IIF39; Darmstadt, Hess. Landes- und Hochschulbibl., zu 2201; Gent, UB, 1272; Köln, Stadtarch., GB Kasten A 57; Köln, Univ.- und Stadtbibl., s.q.; London, BM, Harley 1684; Uppsala, UB, Kod. Waller 132; Paris, Arsenal, 8216; plus incunabelen en postincunabelen.
9. hss. Utrecht, UB, 1356; Middelburg, Prov. Bibl., 6353; Den Haag, KB, 10C17; Metz, Bibl. Munic., 176; Leiden, UB, BPL 2454-M; plus incunabelen en postincunabelen.
10. Ed. R. JANSEN-SIEBEN, *De Natuurkunde van het Geheelal*. (Ac. Roy. de Belg.) 2 dln. Brussel, 1968.
11. Ed. E. VERWIJS, *Jacob van Maerlant's Naturen Bloeme*. 2 dln. Leiden, 1868-1882.
12. anno 1350. Ed. Franz PFEIFFER, *Konrad von Megenberg. Das Buch der Natur*. Stuttgart, 1861. Anast. Hildesheim, 1962.
13. Ed. H. BÖSE, *Thomas Cantimpratensis, Liber de Natura Rerum. Editio princeps secundum codices manuscriptos*. Teil I: Text. Berlin/N.Y., 1973.
14. Bartholomeus Engelsman, *Van de eygenscappen der dingen*. Haarlem, Jacob Bellaert, 1485.
15. KEIL: passim; ASSION 1973, 143.
16. zie recentelijk: R. JANSEN-SIEBEN, 'Een Middelnederlandse koproskopie' In: *Festschrift W.F. Daems*. Pattensen/Han., 1983, 255-268.
17. THORNDIKE 1947, I, 291, noot 4 vermeldt een niet-gedateerde (16de-/17de-eeuwse?) Engelse vertaling van een ander, soortgelijk werk.

1. *De iatromathematika.*

De iatromathematika of iatroastrologie is een heel bizondere medische toepassing van de astronomie. Prognose, diagnose en therapie steunen op vaak ingewikkelde observaties en berekeningen. Meestal wordt uitgegaan van de constellatie op het ogenblik waarop de zieke bedlegerig wordt[18.], waarmee, volgens het principe van de katarchenhoroskopie, het begin van de ziekte bedoeld wordt.

Deze astrologische methode staat los van de geleerde of populaire geneeskunde door een mathematisch opgezet, haarfijn uitgewerkt, maar stereotiep systeem dat zelfs op afstand kan toegepast worden, zonder onderzoek van de zieke[19.]. Het is een logische uitbreiding van de oeroude harmonieleer van makro- en mikrokosmos. Een eerste stap in deze richting was de melothesia[20.]: het menselijk wel en wee, door de sterren bepaald, behelst ook gezondheid en ziekte; iedere planeet[21.] en vooral ieder zodiakteken werd van oudsher verantwoordelijk gesteld voor een deel van het menselijke lichaam (zie afb. op p. 6). Zo regeert, volgens het medische schema ‘a capite ad calcem’, Aries het hoofd; Taurus de hals; Gemini armen, schouders en handen; Cancer borst, maag en milt; Leo hart, longen en ruggegraat; Virgo lever, maag en milt; Libra navel, nieren en darmen; Scorpio de genitalia; Sagittarius blaas, aars en dijen; Capricornus de knieën; Aquarius de benen en Pisces de voeten[22.].

Aangezien ook, zoals gezegd, de planeten over bepaalde delen van het lichaam ‘heersen’, krijgt men door de combinatie dierenriem-planeten een ingewikkelde melothesia-tabel, waarvan we in een Middelnederlands handschrift (weer) een (zeldzaam) voorbeeld vinden[23.]:

In Ariete		In Cancro	
Saturnus	die borst	Saturnus	die scamelhede
Jupiter	den buyck	Jupiter	die dyeen
Mars	thouet	Mars	die borst metten buyck
Sol	die dyeen	Sol	die voeten
Venus	die voeten	Venus	die armen metten
Mercurius	die been	Mercurius	die ogen
Luna	die knyen	Luna	thouet
In Tauro		In Leone	
Saturnus	den buyck	Saturnus	die scamelhede

18. Een van de titels van de Latijnse versie is: ‘De decubitu infirmorum’.
19. zie GUNDEL 1959, 67.
20. BOUCHE-LECLERCQ 1899, 317; BOLL-BEZOLD 1931, 55 en 138-139; GUNDEL 1959, 116.
21. reeds bij Nechepso: Cat. cod. astr. VI 83, 9 sqq.
22. Grotendeels volgens hs. Wien, NB, 2818. Er bestaan vele, soms sterk afwijkende versies.
23. hs. Wien, NB, 2818, 60v-r.

Jupiter	den rugge	Jupiter	die dyeen ende knyeen
Mars	den hals	Mars	den buyck
Sol	die been die knieen	Sol	dat houet
Venus	thouet	Venus	dat harte
Mercurius	die voeten	Mercurius	die scouderen
Luna	die been	Luna	den hals

In Gemini		In Virgine	
Saturnus	den buyck	Saturnus	die voeten
Jupiter	die scamelhede	Jupiter	die knyeen
Mars	die borst	Mars	den buyck
Sol	die beene	Sol	die scouweren
Venus	den hals	Venus	dat houet
Mercurius	dat hoeft	Mercurius	den buyck
Luna	die dyeen	Luna	dat hartte

In Libra		In Capricornus	
Saturnus	die knyeen	Saturnus	dat houet ende voeten
Jupiter	die ogen	Jupiter	die knyeen ende
Mars	die scamelhede	Mars	die beenen ende
Sol	die scouderen	Sol	den rugge
Venus	dat houet	Venus	die dyeen
Mercurius	den buyck	Mercurius	die scamelhede
Luna	dat harte	Luna	den ersch metten adren

In Scorpione		In Aquario	
Saturnus	die knyeen	Saturnus	den hals ende thoeft
Jupiter	die voeten	Jupiter	die scouderen
Mars	dat houet darmen dyeen	Mars	dat harte die
Sol	dat harte	Sol	die scamelhede
Venus	die scamelhede	Venus	die knyeen
Mercurius	den rugge	Mercurius	die dyeen
Luna	den buyck	Luna	die scamelhede

In Sagittario		In Pisces	
Satunrus	die voeten	Saturnus	die scouderen dermen ende hals

Jupiter	dat houet ende beenen	Jupiter	dat houet ende tharte
Mars	die handen	Mars	den buyck ende knoeselen
Sol	den buyck	Sol	die dyeen metten aderen
Venus	die dyeen ende armen	Venus	den rugge ende hals
Mercurius	dat harte ende scamelhede	Mercurius	die been ende scamelhede
Luna	den rugge	Luna	die dyeen

Tevens veroorzaken planeten en dierenriem hun eigen specifieke ziekten. Zo bevordert bv. de zon hartziekten; Mercurius spraakgebreken en heesheid; Mars koorts; Saturnus huiduitslag, enz...

Bij de zeven planeten - reeds in Mesopotamië het voorwerp van astrolatrie en als tijdgoden vereerd (cf. de zeven weekdagen) - staat de maan centraal. Van mythische oorsprong in een kosmische religie is zij door haar schijngestalten ten nauwste verbonden met het levensritme. Van alle planeten is zij de oudste en meest invloedrijke 'agens'[24]. En al fungeert zij in latere teksten zoals de

24. PREAUX 1973, 309; ROSCHER 1890, passim.

lunaria bijna uitsluitend als tijdmeter zonder eigen invloed[25.], in de zodiakale astrologie, waarop deze iatromathematika steunt, is haar rol daarentegen veel direkter: zij versterkt of verzwakt de werking van de constallaties.

De zodiaktekens, waarvan al sprake is in een Babylonische spijkerschrifttekst uit 700 v.Chr.[26.], zijn bij astrologische prognosen een factor van groot belang. Hun plaats in de sterrenhemel t.o.v. de maan en/of andere planeten is doorslaggevend voor de aard van de invloed op het aardse gebeuren. Zij zijn twaalf in getal (cf. de twaalf maanden), hebben ieder een gebied van 30° (cf. een maand van dertig dagen) en zijn ingedeeld in driemaal één dekade (= 10°, of tien dagen).

Planeten en dierenrien, uiteraard anthropomorfisch gedefinieerd, hebben ieder hun eigen karakter en (vanaf het Griekse stadium) ook hun eigen humoraal-fysiologische kwaliteiten. Zij kunnen globaal gezien een ‘gunstige’ of ‘ongunstige’ werking hebben, en worden gekenmerkt als ‘goede’ of ‘kwade’ hemellichamen.

De grondslag van de in deze tekst toegepaste techniek is de aspectenleer, een term die jonger is dan de theorie zelf. Hiermee wordt bedoeld dat de sterren elkaar onderling ‘aankijken’, en op die wijze elkaars invloed ondergaan. Aan de planetengoden worden sympathieën en antipathieën toegekend, m.a.w. vriendschappelijke of vijandige neigingen. Hierdoor wordt de toestand bepaald van het lichaamsdeel dat hun ‘toebehoort’, met dien verstande dat ook nog de invloed van het heersende zodiakteken daarbij matigend of doorslaggevend optreden kan.

In eindeloze tabellen worden deze verhoudingen berekend en opgesomd: hoe en wanneer planeten en dierenriemtekens (ev. vaste sterren) elkaar, per soort of gemengd, ‘aspiceren’, d.i. ‘beschouwen’, en wat daar dan wel de uitwerking van is.

Om een heel ingewikkelde situatie, waar tot nu toe weinig klaarheid in geschapen is, nu maar zo eenvoudig mogelijk voor te stellen: het is vooral van belang te weten dat er rekening moet gehouden worden met vijf aspecten, dus met vijf verschillende verhoudingsstanden van de planeten, t.w.:

- *het 6de aspect* of hexagonaal aspect: als een teken het 2de teken vóór en het 2de teken achter zich beschouwt, m.a.w. het 6de deel van de hemel, of 60°; dit is een ‘vriendelijk’ aspect.

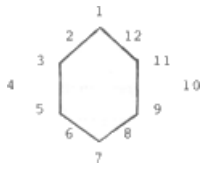

25. MÜLLER 1971; zie als vb. JANSEN-SIEBEN, *De Natuurkunde* [...], pp. 588-598.
26. GUNDEL 1959, 93.

- *het 4de aspect*, kwadratuur of tetragonaal aspect: als een teken het 3de teken vóór en het 3de achter zich beschouwt, m.a.w. het 4de deel van de hemel, of 90°; dit is een 'vijandig' aspect.

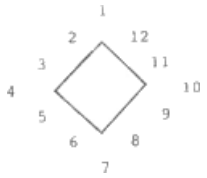

- *het 3de aspect* of trigonaal aspect: als een teken het 4de teken vóór en het 4de achter zich beschouwt, m.a.w. het 3de deel van de hemel, of 120°; dit is een 'vriendelijk' aspect.

- *het aspectus oppositus* of oppositio: als een teken het 6de teken vóór en het 6de teken achter zich beschouwt, m.a.w. de helft van de hemel, of 180°; dit is een 'vijandig' aspect.

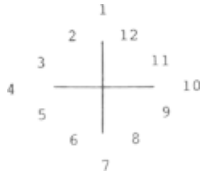

- *de conjunctio*: als 2 tekens in dezelfde graad van eenzelfde teken liggen; dit is O°; dit aspect heeft de sterkste invloed.

Een belangrijke rol speelt hierbij ook de 'exaltatio', d.i. die positie in de zodiak waar een planeet z'n sterkste invloed uitoefent. Bv. de zon in Aries 19°, de maan in Taurus 3°, Saturnus in Libra 21°, enz...[27.].

De aspectenleer, waarschijnlijk eveneens van Babylonische oorsprong, is door de Grieken enthousiast overgenomen en door middel van indelingen in dekaden en graden uitgewerkt tot een geraffineerde systematiek met eindeloze combinaties.

'Die Lehre der Aspekte bildet eines der wichtigsten Kapitel der ganzen Astrologie aller Zeiten und Zonen, und noch *Kepler* hat sich ernstlich bemüht, neue Begründungen dieser rein konstruktiven Zukunftforschung zuzufügen'[28.].

Enkele van de Middelnederlandse teksten (W en O) eindigen met een hoofdstukje over de vaste sterren. THORNDIKE[29.] betwijfelt of dit wel bij de oorspronkelijke iatromathematika hoort, maar noemt het karakteristiek voor de vertaling van Moerbeke.

27. GUNDEL 1966, 345.
28. GUNDEL 1959, 139; zie ook BOLL-BEZOLD 1931, 63-64.
29. THORNDIKE 1960, 111.

De vaste sterren (stellae fixae) bevonden zich in de achtste hemelsfeer, opvatting die ook Aristoteles deelt[30.]; ze staan niet stil, zoals hun benaming zou kunnen doen vermoeden, maar bewegen zich, in tegenstelling tot de planeten, gezamenlijk van Oost naar West, waar zij 's avonds schijnen onder te gaan. Zij draaien samen om de poolster als middelpunt. Wegens hun collectieve gelijklopende baan bieden zij minder gevarieerde interpretatiemogelijkheden en zijn dus van geringere betekenis voor de astrologische mantiek.

2. *Oorsprong /Bronnen*.

Zonder twijfel van Chaldeïsch-Egyptische oorsprong[31.] is de zéér oude medisch-astrologische inhoud van deze tekst.

Als auteur of voornaamste bron wordt genoemd HERMES TRISMEGISTOS[32.], die zijn stof grotendeels putte uit de 'Iatromathematika' van koning NECHEPSO en diens hogepriester PETOSIRIS[33.].

Vrij vlug werd dit tractaat in het Grieks vertaald, en sterk beïnvloed door de Stoïcijnse leer[34.]. Zoals zoveel geneeskundige werken werd het vervolgens aan HIPPOKRATES toegeschreven.

KÜHN[35.] geeft het uit onder de naam van GALENOS, met als titel: *περὶ καταχλίσεως νοσούντων προγνωστίκα*, en een Latijnse vertaling: 'Galeni prognostica de decubitu ex mathematica scientia'.

HEEG toont als eerste aan dat noch Hippokrates, noch Galenos als auteur mogen beschouwd worden van deze tekst die het werk is van een 4de-eeuwse 'falsaris'[36.].

HEEGs datering wordt op goede gronden door CUMONT vervroegd tot de Ie eeuw na Chr., wellicht nog in de Ptolemaïsche periode[37.]. Tevens verklaart CUMONT overtuigend hoe de naam van Galenos door een vergissing van de copiist aan deze (anonieme) prognose verbonden werd.

30. BOLL-BEZOLD 1931, 45.
31. KROLL 1914, 804; STEMPLINGER 1925, 103.
32. ed. IDELER 1841, 387-396; CUMONT 1935, 120; THORNDIKE 1947, I, 287-297.
33. 2de eeuw v. Chr.; STEMPLINGER 1925, 103; KROLL, RE, s.v. Petosiris, kol. 1165; PIEPER, ib., s.v. Nechepso, col. 2160-2167; HEEG 1911, 999; THORNDIKE 1947 I, 292-297.
34. PREAUX 1973, 92: 'd'obédience strictement stoïcienne'.
35. KÜHN 1830, T. XIX, 529-573. Voor de identificering steunde Kühn op het enige hs. waarin als auteur Galenos genoemd wordt: Vatic. Barb. 217, 15de/16de eeuw. Volgens CUMONT 1935, 120 is dit een fout van de Renaissance-copiist.
36. HEEG 1911, 1000: 'mit immerhin grosser Wahrscheinlichkeit darf behauptet werden, dass die Pseudo-Galenische Schrift nach und mit Benutzung des vollständigen Textes des Hermes Trismegistos [...], etwa nach dem 4. Jh. abgefasst is.'.
37. CUMONT 1935, 131.

WEINSTOCK 1948 tenslotte tracht aan te tonen dat de auteur IMBRASIOS VAN EPHESUS zou zijn, op basis van een uitdrukkelijke vermelding in de Griekse Bodleian-Codex Cromwellianus 12.[38.]

Hoe dan ook, in de 13de eeuw werd deze Griekse tekst enerzijds door WILLEM VAN MOERBEKE, anderzijds door PETRUS DE ABANO in het Latijn vertaald, en daarmee voor de Westerse wereld ontsloten[39.]. THORNDIKE slaagde er zelfs in een derde anonieme vertaling op het spoor te komen en sluit een oudere, rechtstreekse omzetting uit het Arabisch niet uit[40.].

Dit tractaat bleek dus meteen een groot sukses te zijn, maar de presentatie en filiatie ervan werden hoe langer hoe ingewikkelder. Het is niet onze bedoeling dit schijnbaar hopeloos verstrikte kluwen te gaan ontwarren, maar wel willen wij dit illustreren met een lijst van de auteursnamen en titels waaronder dit stuk vermoedelijk in omloop was[41.]:

Astronomia de infirmitatibus
Astronomia de variis egritudinibus et morbis
De decubitu infirmorum
De esse aegrorum secundum lunam
De significatione mortis et vitae libellus
Prognostica de decubitu
Prognosticorum liber secundum lunam
De medicorum astrologia
Astronomia Ypocratis
De iudiciis egritudinum
Secreta pronostica Ypocratis
De iudiciis e luna observatione formandis de sanitate vita et morte infirmorum
De pronosticatione mortis et vite secundum motum lune in signis et aspectum planetarum quem transtullit Guilelmus de Morbecha ordinis fratrum predicatorum archiepiscopus de Cirianto[42.]
Galenos, Prognostica de decubitu ex mathematica scientia[43.]
Compendium Ypocratis[44.]
Hippocratis libellus de significatione mortis et vitae, secundum cursum lunae et aspectus planetarum, Gulideolo Mordico interprete prisco[45.]
Hermes Trismegistus, Iatromathematica
Hermes Trismegistus, De decubitu decretoriis
Imbrasius of Ephesus[46.]
Claudii Galeni, Mathematices scientiae prognostica de decubitu infirmorum, Josepho Struthio interprete[47.]

38. zie over Petrus de Abano: THORNDIKE 1947, II, 874-947.
39. STEMPLINGER 1925, 105; THORNDIKE 1944, 201-219; ID. 1960, 104; ID. 1947, II 924.
40. THORNDIKE: zie noot 38.
41. Deze lijst is nòch chronologisch, nòch volledig.
42. De voorafgaande titels bij: THORNDIKE 1960, 104; STILLWELL 1970, III 416.
43. ed. KÜHN 1830, 529-573.
44. hs. Oxford, New College, 312.
45. Venetiis, Apud Blondum, 1548.
46. De voorafgaande titels bij: DURLING 1967, 317.
47. Lugduni, Apud Theobaldum Paganum, 1550.

Hippocratis libellus de medicorum astrologia a Petro de Abbano in latinum traductus[48.]
Astrologia Hippocrates[49.]
Hippocrates, De esse aegrorum[50.]
Hippocrates, Astronomia[51.].

In hoeverre deze titels verschillende versies dekken, en hoe die zich tot elkaar verhouden of tot de Griekse c.q. Arabische tekst, moet nog onderzocht worden. Er zij terloops aan herinnerd dat THORNDIKE bij zijn studie van een aantal handschriften tot de conclusie kwam dat er drie Latijnse vertalingen tot stand waren gekomen, waarvan hij de verschillen op een o.i. niet altijd even duidelijke of sluitende wijze heeft trachten te markeren[52.].

48. Venetiis, Erhard Ratdolt, 1485; id. Verona, 1585.
49. Lyon, P. Rollet & B. Fraenus, 1550.
50. Padua, [Matthaeus Cerdonis], 1483.
51. [Paris], Félix Baligault, [c. 1500].
52. THORNDIKE 1960.

Teksten

Deze zo suksevolle tekst is bijna overal beperkt gebleven tot z'n Latijnse versie(s). Ons zijn geen voorbeelden bekend van bv. Duitse of Engelse vertalingen. Het is dan ook des te merkwaardiger dat we niet één, maar vijf Middelnederlandse teksten hebben gevonden waarvan vier een verschillende versie bieden.

Daar de afbakening van de drie Latijnse vertalingen (waarvan we redelijkerwijze mogen veronderstellen dat één of meer als basis dienden voor de Middelnederlandse teksten) door THORNDIKE voornamelijk geschiedde op grond van uiterlijke kenmerken, is het niet eenvoudig uit te maken welke Middelnederlandse vertaling beantwoordt aan welke Latijnse tekst. Vermoedelijk steunen W en O op de vertaling van Willem van Moerbeke, wegens het slotstuk over de vaste sterren[53].

In de hiernavolgende editie werden bij elke versie de regels door ons genummerd.

I. *Tekst W.*

Handschrift Wien, Österreichische Nationalbibliothek, 2818, 6rb-10rb, begin 15de eeuw, bizonder rijk van inhoud, waarop we niet alleen in een andere publicatie zullen terugkomen, maar waaruit we van plan zijn elders verschillende teksten te editeren.

De inhoud van tekst W stemt grotendeels overeen met die van O, met dien verstande dat de bewoording vrijwel gelijkloopt in grote stukken tekst, af en toe echter sterk afwijkt, met inhoudelijke en structurele verschillen.

De taal van het handschrift vertoont overwegend Brabantse kenmerken, maar ook Hollandse en (West-)Vlaamse, en moet nog nader onderzocht worden.

53. THORNDIKE 1960, 111.

+IPocras seit dat die ghene die
medecij*n*re willen wesen en*de* va*n* +6 rb
astronomijen nyet en kan hy is on
constich en*de* nyet volmaect En*de* met rech
te js hy gerekent mette*n* blijnde*n* wa*n*t
+gelijck dat die blijnde is lene*n*de op sijne*n*
stock en*de* als hy wil vertrede*n* om bet +6 va
voert te gaen soe staet hy en rust al
sachtelijker ter eenre sijde*n* en*de* ter a*n*
deren en*de* en dar hem nergent ver
porren sonder daer hem die stock
wijset Ende om dat is hy onseker
en*de* besorget waer hy sal treden om
dat hy altoes dit ducht te misgae*n*
hem selue*n* of enen andere*n* te quetse*n*
Alsoe gelijck is te verstaen vande*n* me-
decijnre die van astronomijen niet
en kan ¶ Hier om heb ic bekent
sekerlijke dat elc medicus by node
co*n*nen moet astronomye en*de* ouersie*n*
op dat hi die blij*n*thede volmaecteli
ken laten wil en*de* sien en*de* kenne*n* alle
blijnthede en*de* siechede en*de* hoer verwa*n*
delinge of vermeringe en*de* hoer
cure ende aftreckinge daer by ghe
studeert en*de* ouersien die boeke*n* van
den vroeden meester jpocras trec
kende dit boexkijn al eest cley*n*ne
jnden woerden het is groet jnde*n* nut
scap en*de* harde noetsakelic allen me
decijne*n* wa*n*t soe wie wil die sal
verstaen en*de* ouersien hy sal wel
seker vo*n*nisse mogen geuen van
leue*n* en*de* van dode en*de* vander tijt
En*de* het is te weten dat jpocras ge
biet dat elck medicus bescouwe die
mane als sy is vol van lichte soe
is gewassen dat bloet jn den me*n*sche*n*
jn beesten en*de* in allen dieren en*de* jn
dat water mede Waerby alse die
sieck blijuet liggende soe is noet te
marcke*n* of die mane wt gaet va*n*der
+verbroeyenge by dese wast die sieck
hede totter wijlen dan die mane coe*m*t +6 vb
totte*n* grade vander opposicije*n* en*de* als

die mane js opposijt besiet of sy js
met e*n*nyger quader planete*n* of jn
een quade stede of weder sy bescou
wet die harde huyse der doot
Daer by saltu wete*n* van leue*n* of
van sterue*n* of weder lange of cor
te siechede en*de* besien die natuere
alder .xij. teykene*n* metter mane*n*
tegenwoerdich

[Aries]

ALs jemo*n*den e*n*nige siecheit toe
coemt ende die mane js jn
ariete of metter sonne*n* die siecheit
sal sijn int hoeft om die grote heyt
te vander sonne*n* hem sal zweren
den pols va*n*den hoefde en*de* hy heeft
hete corts en*de* die heytte en laet he*m*
nyet cume mogen sy spreken en*de*
grote heytte js jn die borste ende he*m*
zweert die longe en*de* die pols slaet
verwoedelic en*de* wiltme*n* dese paci
ent hebben en*de* helpen het is noet
ter harte*n* aderen dat hy met coelen
dingen jn spijse en*de* jn dranck die
hem mynderе*n* die heytte mer dese
pacient vallet dicke jn frenesijen
En*de* is dat sake dat saturn*us* is met
ter mane*n* die pacient sal sterue*n*
bynne*n* 10 dagen specialic bynnen
den dage jn die weke dat die ma
ne sal wesen metter sonne*n* bijden
vierde*n* aspecte en*de* dat is alsoe vele
te seggen eest dat die mane is jnt
wassende vande*n* lichte ¶ Als die
maen is jn ariete en*de* sy jnfortune
bescouwet bide*n* 4 aspect of opposicie
[+]js dat sat*um*us met hoer js die siecte sal
wesen jnt hoeft en*de* hi sal den pacient
make*n* buyte*n* synnen en*de* hy sal verwoe
den en*de* als nu sal die siecte wassen
als nv mi*n*deren ende die pacient sal
wesen gelijc den gene*n* die nyet en
mach gesien Seker die ast*ro*nomye
nyet en kan die en sal nyet mogen
wete*n* aldusdanige siecte Eest sake dat

[+]7 ra

die maent niet en my*n*derde va*n*den lich
te of my*n*derde vande*n* graden als weder
keert totten ierste*n* aspect van saturn*us*
dat is te seggen alsy hem heeft gelate*n*
en*de* sy he*m* by ene*n* andere*n* aspect bescouwet
die siecte sal neme*n* ende jn goede*n* of
jn quade*n* beide eest dat sake dat die
mane bescouwet jn fortune die pacie*n*t
sal steruen et e*con*uerso
It*em* als die mane heuet dese*n* aspect
daer af dat wi hebben geseit dat
die siecheit sal neme*n* eynde ende sy
vijnt jupiter of ven*us* by e*n*nighen
aspect voer dien dat sy coemt totter
verbernyngen die siecheit sal blijue*n*
staende opten siecken totter wijlen dat
die mane sal come*n* jnt aspect of oppo
sicie vander sonne*n* En*de* is dat sake
dat sy dese nyet en vijnt mer dat
sij vijnt mercuri*us* die pacient sal
sterue*n* mer vijnt sy mars die pa
cient sal leue*n* en*de* dese siecheit js va*n*
e*n*nyger witter fleumen etc Als die
pacient dat jerste gevoelt die sieck
heit en*de* die mane js meerdere*n*de jn
hore*n* licht ende jn hore*n* graden ende die
sonne ende mars sijn jn ariete die siec
heit sal wese*n* jnt hoeft en*de* die paci
ent sal verwoeden ende hem sal wasse*n*
een aposte*m*a jnt hoeft va*n* witter fleu
[+]men en*de* he*m* salt lopen vten nasen gaten
Wiltme*n* dese*n* pacient helpen hy nutte [+]7rb
caude dingen en*de* het is noet datme*n*
he*m* geue caude dinge*n* wolc die apos*teme*
doet sceiden Mer eest dat sake dat
die mane sy met mercuri*us* jn die ste
de vander sonne*n* die pacient sal o*n*t
gaen vander doot mer dat jerste sal
hy hebben grote vrese om dat mercuri*us*
draget ouer een met mars jn een
bederue mer mars en doet alsoe niet
met sat*um*u*s* beide die pacient steruet
als sat*um*u*s* is jn die stede vander sonne*n*
Ende eest dat jupiter of mercurius
of ven*us* is in die stede duyster die pa

cient sal hebben diuersche siecheden
Eest dat mars die mane bescouwet
by ene*n* aspect en*de* men he*m* helpen wil
mer geue he*m* lichte medecijne en*de* lichte
spijse en*de* dat hij somwijlen ga en*de* kere
en*de* somwijle versitte en*de* dat hy som
wijlen bade en*de* sit effene en*de* dat hy
oeck effene slape en*de* het is oec noet
datme*n* hem geue dranck te drincke*n*
caudt water en*de* teten dat hy wil by
dien alst aspect js Aldus en is geen
noet datme*n* hem geue medecijne va*n*
physeke*n* nyet jn waer alsoe hij selue*n*
wille

[Taurus]

ALs jemo*n*t e*n*nyge siecheit toecoe*m*t
en*de* die mane is jn taur*us* en*de* sy
mars bescouwet by opposicijen ende
byden vierde*n* aspect die siechede coe*m*t
van bloede en*de* die pacient voelt grote
heytte en*de* grote droecheit en*de* grote
zweringe by nacht en*de* hy en mach
nyet slapen en*de* hi heeft grote begerte
te drincken calt water en*de* calde din
gen en*de* dese siecheden is met fleume*n*
en*de* datme*n* hem geue medecijne die calt
[+]en*de* wack js het en ware dat sake dat
sat*um*u*s* by desen sy metter manen of met
ven*us* en*de* die mane nyet en vijnt fortu
ne die pacient sal sterue*n* bynnen x
dagen
Ite*m* als die pacient jerst ae*n*coemt die
siecte en*de* die mane is meerdere*n*de
in hoer lichte en*de* jn hoer graden ende
sij mars bescouwet bijden viere*n* aspect
of bijde*n* vijfsten en*de* die mane sy come*n*
tot sat*um*u*s* en*de* mercuri*us* met hoer die
siechede is va*n* fleume*n* of va*n* gelijke*n*
dingen en*de* die pacie*n*t sal sijn cranck
en*de* gestoert en*de* cume sal hy moge*n* ete*n*
en*de* sijn mage en mach nyet verthere*n*
die spijse en*de* bynne*n* sal hy hebben
grote heytte en*de* desen pacie*n*t is noet
laxatijf te neme*n* en*de* als die mane sal

[+]7va

come*n* ter opposicijen dan sal die pacie*n*t
verswar*e**n* in die siechede en*de* sterue*n* op
dat die mane nyet en heeft fortune
mer heeft sy fortune met hoer die siec
heiden sal become*n* bynne*n* xxv dage*n*
En*de* als die sonne met hoer js
die siecte sal sijn jn die borst en*de* die
tonge du*n*ct hem verberne*n* om die gro
te heytte by nachte en*de* groten dorst en*de*
lichte*n* lichame Aldusdanige pacient
js va*n* node medecijn die stopt en*de* dat
hy he*m* doet laten en*de* hy moet he*m* wach
ten van hete*n* dingen Ende als die
mane js come*n* jnt seste aspect vander
sonne*n* en*de* dan die siechede v*e*my*n*ret
hy sal ontgae*n* et e*con*uerso hy sal sterue*n*
Ende die mane sy jnder opposicijen
vander sonne*n* en*de* met hoer is jupiter
en*de* ven*us* hy en sal nyet sterue*n* mer
is sy met fortune hy steruet

[Gemini]

ALs jemo*n*t siechede toecoemt en*de*
die mane sy jn gemini jnt iiij
+aspect va*n* sat*um*u*s* of jn opposicio die
siechede sal wesen van droechede om
dat hy heeft verlore*n* va*n* sijne*n* goede
als sy sijn corts en*de* hem sal zweren al
sijne*n* lichame en*de* hy sal gedoge*n* grote
heyte jnde*n* lijue en*de* jn die leuere Eest
dat luna heeft jn fortune met haer
die pacie*n*t sal sterue*n* bynne*n* drie dage*n*
Als die mane js jn gemini en*de* is meer
derende jn hoer licht en*de* jn hoer graden
En*de* is mars bescouwet bijden iiij of bij
den vij aspect die siecte wort corts
come*n*de wt coleria Ende die pacie*n*t
sal hebben dappere*n* pols en*de* sijn
dieen sijn caudt Ende is dat sake dat
die mane is belet met sat*um*u*s* en*de* ge
ne fortune met haer en is die paci
ent sal sterue*n* Als die mane sal come*n*
ter opposijcien vander steden jn die
wolcke sy was als die siecte bego*n*ste
Mer is fortune metter mane*n* hy sal

+7vb

ontgaen vander siecten Mer het
wort traechelijc als die mane js jn
gemini ende die siecte coemt va*n* wac
hede en*de* sy sat*um*us met haer heeft die siec
te sal wesen jnt hoeft en*de* het behoert
datme*n* den pacie*n*t nyet en doe laten
mer datme*n* he*m* doe nutte*n* getymperde
dingen En*de* als die mane sijn sal ter
opposicije*n* va*n*der sonne*n* of dat for
tune met hoer is die pacient sal ont
gaen mer sijn sy jn fortune hy sal
sterue*n* op dat sy fortune bescouwet
die siechede sal verwandele*n* jn een
ander die sere bedect wort ende
swaer te beke*n*nen totter wijlen dat
luna coemt ten iiij aspect of oppo
sicijen en*de* is dat sake dat fortune
sy metter mane*n* die pacient sal o*n*t
gaen en*de* eest nyet die pacient sal
[+]sterue*n* Mer is met hoer mars en*de* lune
jn gemini die pacient sal gedogen [+]8ra
grote heyte en*de* dat een oge sal hem
tranen en*de* ter auo*n*tueren hy sal wer
den jn frenesijen en*de* hy sal he*m* sere
vervaren en*de* hem sal du*n*cken dat
hy mysselike*n* saken siet en*de* men sal
cume sijne*n* pols vijnden mer men
en sals nyet laten mer geue*n* he*m* lichte
spijse en*de* hi sal wesen jn een getemp*er*
de stede Ende als luna sal come*n* ten
vierden aspect die pacie*n*t sal sterue*n*
js luna met fortune mer is fortune
met haer hy sal ontgae*n* en*de* nutten
lichte spijse en*de* oeck sal hy baden

[Cancer]

ALs jemo*n*t siecheit toecoemt
en*de* luna sy jn cancro en*de* is sa
t*um*us bescouwet bijden vierden as
pect of bijde*n* seuende*n* die siecte*n* sal
come*n* va*n* coude en*de* after heyte alsoe
somtijt geualt jnt wtgae*n* vanden ba
de en*de* die pacie*n*t heeft den hoest
en*de* die zweringe jn die borst ende
jn die leyndene met luttel heyten

ende genen pols hy moet hebben me
decijnen die suueren die borst ende
veriagen den hoest Mer is metter
mane gene fortune ende sijse nyet
en bescouwet eer sy coemt ten iiij
aspect of opposicie vander stede jn
die weke als die siechede begonste
die pacient steruet bynnen vier dagen
mer bescouwet sijse soe sal hy leuen
nochtans sal hy seer sijn beswaert
Ende is dat sake dat sy mars be
scouwet biden vierden of biden
seuenden aspect die pacient sal rup
sen dat hy jn hem heeft om die qua
de disposicie vander magen ende hy
+sal nutten coel dingen Mer bescouwet
die mane niet fortune die pacient sal +8 rb
steruen eer sy coemt ten vierden aspect
Mer issy jdel van lope die siecte js co
men van vervuyltheyt ende van vele
te drincken ende die pacient is lichte
gram ende heuet zwaer by nachte die
pacient sal nutten getymperde dingen Ende
als die mane is comen ter opposicijen
die pacient sal ontgaen op dat hy fortu
ne bescouwet Mer sijn jnt aspect van
mars of vander sonnen sonder hulpe
van fortune die pacient sal verual
len ende dat sal sijn by auentueren jn een
scerpe corts ende sijnen pols wort cume
vonden jnt begyn is hem goet floime
is dat sake dat bynnen vier of vijff
graden sy dat aspect van fortunen met
der manen die pacient sal verlichten et
econuerso ende contrarie ende die siecheyt
penytreert meer des nachs dan des
dages ende hy rust luttel ende hy heuet
grote onwijse ende roept vele Mer heeft
luna fortunen als sy is ter opposicijen
die pacient sal ontgaen ende heeft hijse
nyet die pacient verualt of verwan
delt jn een ander siecheit ende hy sal
ontgaen dat wort als die mane sal
comen jn die stede daer sy was doen
die siecte begonste heeft sy dan for

tune hy ontgaet et e*con*uerso Met ju
piter en*de* sat*um*us jn cancro en*de* wort een
siecte vergadert van coude humoren
en*de* sal eynde*n* bynne*n* der vierde*n* dage
Sijn oeck sat*um*us mars en*de* ven*us* metter
mane*n* die siecte is come*n* vander
vermoetheyt en*de* van crancheyt
daer om salme*n* hem geue*n* dinge*n* die
die co*n*fortere*n* Ende als luna sal come*n*
ten vierde*n* aspect of opposicie op dat
[+]sy heeft met hoer fortune die pacie*n*t
sal ontgaen et e*con*uerso hy steruet
Mer is sat*um*us mars en*de* mercuri*us* met
die siecte is come*n* van groter pijne*n*
als van studere*n* en*de* des gelijcx en*de*
sy is van zwarter colera Ende die
pacient is verstorket en*de* heeft grote
siecte jnde*n* mont Ende als luna js
come*n* ten vierde*n* aspect op dat sy
met hoer heeft fortune die pacie*n*t
sal leue*n* et e*con*uerso en*de* dese gelijck
is als die mane is jn disposicie
Mer issy nyet met hoer die paci
ent sal ergen en*de* heeft syse met
hoer soe sal hy ontgae*n* Als die ma
ne sal come*n* ter stede daer sy was
als die siecte begonste

[+]8 va

[Leo]

ALs jemo*n*t siecheit toe coemt
en*de* die mane is jn leone en*de*
sat*um*us bescouwet bide*n* vierden as
pect of opposicie die siecte va*n* ghe
ro*m*peerder humore*n* en*de* fleume*n* en*de*
quade disposicie der magen ende
hoeft swere en*de* grote heyte bynne*n*
en*de* buyten die siecte wort lanck
warich en*de* alset coomt ten vierde*n*
aspect heeft sy met haer fortune
soe sal hy ontgae*n* et e*con*uerso js
luna jn leone en*de* sy bescouwet mars
jnden vierde*n* aspect of opposicie
Die siecheden is come*n* wt ouer
uloedicheit en*de* colera en*de* wort fe
bris bescouwet luna fortuna hy ont
gaet na groter vermoetheit et e*con*uer

so hy steruet na dien dat luna
sy come*n* ter opposicijen va*n* leo des
gelijx als sy is come*n* te*n* vierden
aspect en*de* luna sy jn leone en*de* int
+vierde aspect sol en*de* mars hy sal doge*n*
grote heyte jn die borst nochta*n* wort +8 vb
hy van buyten cout en*de* hy sal hebbe*n*
den hoeft zwere Mer sijn dese met
ter mane*n* jn leone die siechede js
come*n* wt droefheiden van harten
Ende als luna is come*n* ten vierden
aspect op dat hy heeft fortune
die pacient sal ontgaen et e*con*u*er*so
En*de* belet sat*u*m*us* lune soe wordet
dbelet jn die leynden en*de* in die
blase js mercuri*us* jn leone met de
sen dat beduyt verstoringe van
synne*n* en*de* siechede van node Ende
als luna coemt te*n* vierde*n* aspect op
dat die siechede my*n*ret die pacie*n*t
sal ontgaen et e*con*uerso en*de* dier
gelijck vander opposicijen

[Virgo]

ALs jemo*n*t siechede toe coemt
en*de* die mane is jn Virgine
en*de* sy sat*u*m*us* bescouwet bide*n* vierde*n*
aspect of opposicie jnt beginsel
va*n*der siecheden die siecte sal co
me*n* vter magen darme*n* en nyere*n*
apostonije en*de* en wort nyet beke*n*t
dan van astronomije*n* Js fortune
met luna hy ontgaet na vele dage*n*
et e*con*uerso hy steruet bynne*n* vier
dagen ende luna jn virgine ende
mars hoer bescouwet bide*n* vierde*n*
aspect of opposicie die siechede sal
wese*n* met groter heyte*n* van bynne*n*
en*de* sal beduden oueruloedicheit va*n*
colera en*de* fluxus ventris en*de* be
scouwet die mane hy ontgaet by*n*
ne*n* drie dagen et e*con*uerso hy
steruet Si luna jdel van lope
bedudet lichte*n* lichame en*de* gebreck
+vander [bl]asen Is met haer mars
sol of mercuri*us* dan wort die siechede +9ra

scerper en*de* sterker verstoringe va*n* syn
nen En*de* als die mane js come*n* ten vier
den aspect of opposicie die pacient
ontgaet by hulpe va*n* fortune et e*con*u*er*
so En*de* wort met haer sat*um*u*s* ven*us* e*n*de
mercuri*us* en*de* jupiter jnt begynne der
siechede wort lange duere*n*de siecte tot
dat luna sy weder come*n* tot virgo of
tot sijne*n* vierde*n* aspect of opposicie
die siechede wort jn die borst come*n*de
wt humore*n* en*de* vter longen en*de* nyere*n*
Sy sijn jn wane*n* dan jnt wassen en*de*
wort va*n* vervuylte een deel sal zwere*n*
dat voer hoeft en*de* slaept en*de* bescouwet
mars die mane by ene*n* quaden aspect
hy steruet et e*con*uerso hy leuet Ende
luna come*n*de ten vierde*n* aspect of oppo
sicie die pacient gaet of ontgaet by as
pecte*n* van fortune et e*con*uerso hy ster
uet bescouwet mars luna bijden
vierden aspect of opposicie wort va*n*
quade*n* bloede of ap*osteme* en*de* sal hebben
heyte en*de* voel wake*n* en*de* verstoringhe
jnde*n* mont en*de* bescouwet luna niet
fortune hy steruet by*n*nen 33 dagen
mer met fortune*n* leue*n* als hy coemt
ter opposicien va*n* ee*n*re stede en*de* als luna
is va*n* jdelen lope hy sal hebbe*n* grote
zweringe jn die voeten en*de* grote heyt
te bynne*n* en*de* seer ogen als sy is come*n*
ten 4 aspect of opposicie*n* sal hy ont
gaen met fortune en*de* steruen met
jnfortune en*de* bescouwet sy mars en*de*
sol die siecheit sal wesen sterct
jnt hoeft

[Libra]

ALs jemo*n*t siecheit toe coemt en*de*
luna js jn libra en*de* sy saturn*us*
[+]bescouwet dat ouel is va*n* witter fleume*n*
en*de* die pacient heeft den hoeft zwaer en*de* [+]9 rb
pijne jn sijn ogen en*de* hy heeft bestopte
borst en*de* den rede mer bescouwet sy mars
of jupiter die pacient moet sterue*n* als
die mane js jn libra en*de* sy mars bescou
wet sonder e*n*nich quaet aspect soe is

dat ouel va*n* quade*n* bloede en*de* een heete
suychte en*de* die pols is snel ende die
pacient js by*n*nen versmore*n* bloet late*n*
js hem goet mer coemt e*n*nigh quaet
aspect daer tegen soe en mach die
pacient ouer den dach nyet leue*n*
mer js die mane sonder e*n*nich ae*n*schij*n*
soe heeft die pacient wee aen sijn hart
en*de* hem smarte*n* sijn ogen mer coemt
mars jn opposicijen of die sonne soe
heeft hy groten hoeft zweer en*de* waer
mercuri*us* met luna jn libra hem
sullen trane*n* die ogen en*de* dogen pijne
jnt hoeft of coemt luna of ven*us* of
jupiter jn dien dage totter tijt hy sal
ontgae*n* met verlichten of met ver
sware*n* steruen dese pacient heeft
gerne siecte jnden buyck

[Scorpio]

ALs jemo*n*t siecheit toe coemt ende
luna js jn scorpione en*de* haer
sat*u*m*us* bescouwet bijden 4 aspect of
opposicie die siecheit coemt va*n* qua
den bloede of van venij*n*ne ende waert
dat die mane my*n*rede va*n* lichte ende
haer bescouwede jn fortune*n* die paci
ent sal steruen mer sy wassende waer
jn haer licht en*de* bescouwede hoer for
tune hy sou ontgaen en*de* waer sy jn
scorpione en*de* mars met haer en*de* sy
jupiter bescouwede bijde*n* 4 aspect
hy sal hebben een stercke corts en*de*
hy behoeft laxatijf en*de* als luna
[+]coemt ter co*n*iunctye*n* van jupiter die pa
cient sal ontgaen ende als die mane js [+]9 va
jdel van lope soe is die siecheit licht
jnt begyn en*de* meerdere*n*de of sy ver
wandelt jn e*n*nige siecheden als jn
e*n*nige jmpedyme*n*te va*n*der blasen of
dier gelijck en*de* sullen wassen puys
ten en*de* als luna coemt ten 3 aspect
sal hy hebbe*n* voel heytte*n* corts ende
alsy wt coemt ter sonne*n* heeft sy
met haer fortune soe sal he*m* wasse*n*
ap*osteme* en*de* sonder fortune hy sal steruen

En*de* als luna is jn scorpione en*de* mars
met haer of sat*um*us soe sal hy heb
ben een heete febre jnt begyn va*n*
een bitter fleume*n* En*de* is dat for
tune die mane bescouwet die siech*eit*
sal verkere*n* jnt beste en*de* bescou
wet sy jn fortune hy steruet mer
mach hy gecrijgen fortune biden
4 ofte 7 aspect of ten 10 of ten
14 aspect hy sal ontgae*n*

[Sagittarius]

ALs jemo*n*t siecheit toe coemt
ende luna is jn sagittario ende
sy sat*um*us bescouwet bijde*n* 4 aspect
of biden 7 die siecte js come*n* va*n*
fleume*n* en*de* die pacient sal hebbe*n*
grote heyte jn al sijne*n* lichaem
mer hy sal hebben sijn voete*n* caut
en*de* dese siecheit sal duere*n* da*n* die
mane coemt tot sat*um*us en*de* sy dat
die mane toge fortune en*de* dan ge
duert sy tent coemt in die opposi
cie jnt wolck sy was Als luna js
jn sagittario en*de* sy mars bescouwet
[+]biden 4 ofte 7 aspect en*de* sy is meer
dere*n*de in hoer licht die siechede [+]9 vb
wort bedect soe datse gene philoso
phus en mach bekenne*n* en*de* den pa
cient sal zweren sijn hoeft en*de* alle
sijn lijf en*de* hy sal geeuwen en*de* heb
ben dat menyzoen en*de* toget luna
fortune biden 4 dage ofte 7 ofte*n*
10 ofte*n* 11 often 14 die pacient
sal ontgaen et e*con*uerso hy steruet
En*de* als luna is jn sagittario met ju
piter of ven*us* die siecte coemt va*n*
ruy*m*men en*de* hy sal hebben grote zwe
ren jn die borst en*de* hy sal ontgae*n* als
die maen sal come*n* ten 4 aspect

[Capricornus]

ALs jemo*n*t siecheden toe coemt en*de*
luna js jn capricorno en*de* sagit
tari*us* haer bescouwet biden 4 ofte 7
aspect en*de* vermy*n*rende van lichte

die siecte coemt van cauden en*de* van
zwere*n* jn die borst en*de* ene*n* corts va*n*
gecorru*m*peerde*n* bloede en*de* is dat for
tune die mane bescouwet die pacie*n*t
sal ontgae*n* mer hy sal hebben voer
een lange siechede en*de* bescouwet
sy niet fortune hy sal sterue*n* bynne*n*
3 dagen En*de* als luna js jn capri
corno en*de* mars haer bescouwet bide*n*
4 often 7 aspect dat beduyt o
ueruloedicheit van heyte en*de* van
quader disposicijen der magen en*de*
van quader verteringe die wolcke
op rupset en*de* spuwet en*de* hebben
dat menyzoen en*de* gene*n* pols te
vij*n*den en*de* js dat fortune die ma
ne bescouwet die pacient sal le
uen et e*con*uerso hy steruet bynne*n*
[+]3 dagen en*de* waert dat sol waer met
mars of dat mars die sonne bescou
wet en*de* luna mere*n*de jn haer licht die
pacient ontgaet by hulpe va*n* fortune*n*
en*de* by jnfortune*n* sal hy sterue*n*

[+]10ra

[Aquarius]

ALs jemo*n*t siecte toe coemt en*de* luna
js jn aquario mere*n*de jn haer
licht en*de* jn haer graden en*de* sat*u*m*us* haer
bescouwet bide*n* 4 ofte 7 aspecte die
siecte coemt van groter pijne*n* en*de* va*n*
quade*n* bloede dat als nv wast en*de* nv
mynret En*de* het is te duchten als die
mane coemt ter opposicien js dat
die siecte verlicht hy sal ontgaen
mer verzwaert hy soe eest die doot
En*de* ware die mane jdel van lope
die siecte sterct jnt beginsel ende
die pacient sal hebben grote zweri*n*ge
jnden lichaem en*de* hy sal hebben grote
siecte Mer als die mane coemt ter
sonne*n* en*de* die fortune haer bescou
wet die pacient sal ontgaen en*de*
met jnfortune*n* sal hy sterue*n* Mer
bescouwet die mane als sy gaet
onder den raey der sonne*n* eest

dat sy vijnt jn fortune eer dat sy
coemt ter stede jn wolcke die siec
te begonste die pacient ontgaet
en*de* vijnt sijse nyet hy sal steruen
En*de* waert dat sat*u*m*us* en*de* mercuri*us*
ware*n* metter mane*n* jn aquario die
siecte js va*n* een zwarte colera en*de*
eest dat fortuna die mane bescou
wet die pacie*n*t sal genesen eer
dat die mane sal co*m*men ter oppo
sicije*n* va*n* eenre stede js luna wane*n*de
en*de* jnfortuna bescouwet hy sal sterue*n*
[+]en*de* met fortune*n* sal hy leuen

[+]10 rb

[Pisces]

ALs jemo*n*t siecte toecoemt en*de* luna
is jn piscibus merende jn haer
licht en*de* jn haer graden en*de* sat*u*m*us* haer
bescouwet bide*n* 4 aspect of opposicie
die siecte coomt van coude*n* die hy do
get jn die nyeren en*de* bescouwet luna
fortune hy sal ontgaen mer he*m* sulle*n*
zwere*n* die lede luna jn piscibus me
rende jn haer licht en*de* jn haer graden
en*de* mercuri*us* haer bescouwet biden 4
aspect of opposicie die siecte coemt
van groter vervuyltheit en*de* va*n* quade*n*
bloede en*de* quader heyten en*de* hy salt
hebben arger by nachte dan by dage
En*de* eest dat fortuna luna nyet en be
scouwet hy sal sterue*n* Als die mane
coemt ter stede jn wolcke die siec
heit begonste mer bescouwet sy fortu
na hy sal ontgae*n* En*de* eest dat ven*us*
en*de* jupiter sijn come*n* ter mane*n* hy sal
ontgaen Als die mane js come*n* ter
opposicie*n* van ee*n*re stede en*de* waert dat
mercuri*us* ware met haer die siecte
js va*n* heten bloede dat quaetste ende
fortune hy sal ontgae*n* en*de* by jnfor
tune*n* hy steruet [STELLAE FIXAE] Dier gelijck
eest van fixien sterren die sijn by
jupiters nature en*de* ven*us* of sy sij*n*
metter mane*n* gevoeget sonder en
nich middel biden 4 aspect en*de* hy
sal die siecheden termyneren jnt

beste en*de* jnt 3 en*de* jnt 4 en*de* jnt 5 as
pect jnt jerste of jnt andere of dispo
sicien of fixien sterre*n* die sijn van
mars natuere en*de* va*n* sat*u*m*us* die dere*n*
jnde*n* vors*eiden* steden beide jnden aspecte*n*
+syn dage va*n* jugeme*n*ten en*de* by aspec
te*n* en*de* voeginge van fortune*n* metter +10 va
mane*n* sal die siecheit termynere*n*
jnt beste En*de* by aspecte*n* va*n* qaader
voeginge en*de* oeck by horen huyse
der doot salt termynere*n* ten arch
sten en*de* me*n* moet wete*n* dat sat*u*m*us*
my*n*ret jn couden siecheden meer
dan jn heyten en*de* nochta*n* dere*n* sy
beide gevoeget waer sy syn

II. *Tekst O.*

Handschrift Oxford, New College, 312, 205r-213r, 15de-eeuw. Dit handschrift bevat o.m. de chirurgie van Thomas Schellink (74r-174v), de chirurgie van Jonghe Lanfranc (175r-199v), een maagtractaat (199v-203r)[54], Latijnse en Middelnederlandse recepten (203r-204v, 221v) en een stuk over de 7 planeten (213v-221r). De taal is Limburgs.

Incipit co*m*pendiu*m* Ypocratis

+DIe guede wroede ypocras en*de* dy beheen
dichtste boue*n* alle*n* medicos seit dat dy +205r
ghene dy medici wille*n* wesen En*de* wa*n*
astronomie*n* nyt een conne*n* En*de* nyet
en syn wolmaket en*de* nyma*n*t sond*er* twi
uel en ys hem sculdich tdoen inde ha*n*d*en*
van sulke*n* ongeleerde*n*. by dyen ys hy wolmact Et myt
recht dusdanighe medici syn gerekent mytten blynde
+want gelich als dy blynde is cleuende an sijnen
stoch En*de* als hy hym wyll vertreden om bet voret te +[hand 2]
gan soe stat hy ende staeft al sachtelick ter enrer syde*n*
en*de* ter anderen en*de* en der hym nyt verporre*n* Sond*er*

54. Editie in voorbereiding.

dar hym die stoch vyst en*de* om d*at* hy is onseker
ende besorget var hy sael treden om dat hy alle
toes duch te misgan ende hym selue off ene*n* andere*n*
te quetsen en*de* al soe gelich ys te v*er*staen van medici
dy vaen astronomie nyt en ku*n*ne*n* Hir vm heb
ick bekent sekerlich dat ellic medici by noede cone*n*
motten astronomie en*de* ouer syn vp dat hy die
blyntheit vel machtelichen laten vyl en*de* syn ende
kenne*n* vyl die siechede en*de* hor verwandelinge off
v*er*meri*n*ghe en*de* hor cure en*de* off trechkinge dar bie ge
studert en*de* ouergesyn die boeken van den Vroden
mest*er* ypocras treckende vaen hym Dyt boch all
ist clein ind*en* vorden het is grot inde nutscap En*de*
alle noetsaekelich alle medici want soe wie het
well sal u*er*staen En*de* ouersin hy sall wel seker moge*n*
vonnisse geue*n* van leuen en*de* wan dot En*de* vaende*n*
tyt van bekuringhe Ten welken dat sael vesen vort
ist te veten dat ypocras gebyt dat ellic medicus bescouwe
die mane bede als sy is vol wan lichten soe vert
[+]geuassen bloet inden menschen jn beste*n* en*de* in allen
diren En*de* dat wat*er* mede w*aer* by die siecke bliuet [+]205v
leggende soe ist noet te merken off die mane wt
gaet vander vervroue*n*de dan dan wasset dien
siecte totter wylen dat die mane is opposant bi-siet
off sy is myt eniger quaeder planieten off in en
quaede stede offt weder soe bescouwet die here
thuus die doet off weder lange off corte siecte bi-siet
die nature alder twaleff teykene*n* myt der mane
iegen wordich

¶ Aries

ALs jemant enige sieckte to comt en*de* die mane
is in artiete off mitter sonne*n* Die sieckte sael
syn int houet om die grote heitte vander sonne*n*
hym sael zweren die puls vanden houede en*de* hy
heuet grote coerts en*de* die hetten laets nyt Mer sy
hebben grote nauheide en*de* cume moge sy spreken
En*de* grote hetten is inde borst en*de* hym zwert die lon
gen en*de* die puls slaet wonderliche en*de* verwonderlich

En*de* vilme*n* desen sieken helpen hit is noet hym toe
latten die hert ader en*de* dat myt cole dinge i*n* spyse
en*de* in dranche die hym mi*n*den die hette Mer dese
pacient valt dicke in frenesie*n* En*de* is dat saeke dat
saturn*us* is mett*er* mane die pacient sael sterue*n* by*n*ne*n*
x daege specialic by*n*ne die daege inden welke die
mane sal wese metter sonne*n* byden vierden aspect
En*de* dit is alsoe well te seggen ist dat die mane is
int wassen van horen lichten alsoe die mane is
in ariete En*de* sy in fortune bescouwet biden
+virden aspect off by der opposicien is dat saturnus
myt hoer is die siechet sael vesen int houet en*de* sy sael +206r
den pacient maeken buten sy*n*ne en*de* hy sael verwoede*n*
en*de* alse nu sael die sieckte wasse en*de*
alse nu sael vermy*n*ren En*de* die pacient sael wesen
gelich den gene*n* die nyt en mach syn En*de* seker die
astronomie nyt en kaen die sael nyt moegen weten
dustaens des pacients siecte Vort sy dat saeke d*at*
dy mane sy in de my*n*ringe vaen graden als
sy weder kert ten eersten aspect van saturn*us* dat
is te seggen als sone heuet gelate*n* en*de* syn by ene*n*
ande*ren*n aspecte bescowet die siecte sael neme*n* eynde
jn gueden off in quaede*n* bidien sy dat saeke dat
die mane bescouwet in fortune die pacie*n*t sal sterue*n*
e*con*uerso hy sal leuen
Ite*m* als die mane sal hebben gelaten dese aspecte
daer off wy hebben gheseit dat die siecheit sal ne
me*n* eynde en*de* sy vint jupit*er* off vene*us* by enigen
aspect va*n* voer dien dat sy comt te verberringe
die sichet sal bliue*n* staende opden syeken totter
wylen dat die mane sal come*n* int aspect off opposicie*n*
vander sonne*n* en*de* sy daet saeke dat sy in desen nyt
en vynt Mer dat sy wynt marcuri*us* die pacient
sael sterue*n* Mar wynt se maers hy sal leue*n* Ende
dese siechede is vaen eniger witter fleume*n* Ite*m* als
die pacient eerste ghevoelt die siechede en*de* die mane
is merende in hoer lich En*de* in hoer grade*n* En*de* die sonne
en*de* maers syn in ariete die sichte sael wesen int houet
ende die pacie*n*t sael w*er*uoeden in hoem sael wasse*n*

en apostem int houet wan wytter fleumen ende hym
sal loepen vter nese gaten Ende wilmen dese pacient
+helpen hy můt nuten coude dinghen ende hit is noed
dat men hym coude dingen geuet ende mede byden +206 v
willike die aposteme doet scheyden Mer is dat saeke
dat die mane sie myt marcurius inde stede wanden
sonne die pacient sael ontgaen vaender doet mer
eerst sael hy heben groten wrese om dat marcurius
draget ouer ende myt mars in een bederue Mer
mars en doet all soe nyt met saturnus bydien die
pacient steruet als saturnus is inde steder sonnen
Ende is dat saeke dat Jupiter off Mercurius off venus
es inde stede die vorseide pacient sal heben menige
hande siecheit sy dat saeke dat mars die mane
bescouwet by enen aspect ende men hym helpen
vyl het is waen noet dat men hym geuet lichte
medicinen ende lichte spisen ende dat hy soewylen gae
ende kere Ende som wilen wersitten ende dat hy somwilen
baede ende sit effene ende dat hy och effene slaepe Ende
het is noet datmen hym geue cout water te drincken
ende tetten dat hy wyllike by dien dat aspect is aldus
het is gene noet datmen hym geue medicine van
phisike ne waer dat hy seluen wylle

¶ Taurus

ALs jemant enige siecte toe comt ende die mane
is in thauro ende sie mars bescouwet by oppo
sicien off by den wirden aspect die sichte comt wan
bloede ende die pacient voelt grote heitten ende grote drochte
ende grot swerringhe by nachte ende hy en mach nyt
slapen ende hy heuet grote begerte to drinchen coud
water ende coude dinchen ende de siecthe is myt fleumen
Ende dat men oen geue medicinen die cout is ende nat
+Ten war dat saturnus bynnen desen sy mytter ma
nen off myt wenus ende die mane nyt wynt fortune +207 r
die pacient sal steruen bynnen x daegen Item alset
den pacient eerst aen comt die sieckte Ende die
mane sy merende in haer licht ende in hoer grade
Ende mars hoer bescouwet byden wirden aspect
off byden souenden ende die mane sy comen tot satur
nus ende marcurius myt haer die sieckte sael wesen

van fleu*men* off van geliken dingen en*de* die pacie*n*t sael
syn cranc en*de* verstort en*de* cume sel hy mogen etten
En*de* syn mage sal nyt mogen verterren die spyse
en*de* by*n*nen sal hy heben grote hetten ende die pacie*n*t
is noet medicin laxatijf en*de* als die mane sal come*n*
ter opposicie*n* dan sal die pacient versuweren inde
siecte en*de* hy sal steruen op dat die mane nyt heuet
fortune myt haer die pacie*n*t sal come*n* by*n*ne*n* vij
dagen En*de* als jemant sieck wert en*de* die mane sy
in thauro op dat mars en*de* die sonne sy myt haer
die siecte sal syn inde borst en*de* die tonge sal hym
du*n*cken verberne*n* by nachte om die grote
hetten dy hy sal gedogen inde*n* mont en*de* syne oghe*n*
en*de* groten dorst en*de* licht*en* lichae*m* Dusdanige pacie*n*t
is van noede noot medecyn de stopt En*de* dat hy hym
dot bloet laten En*de* syn spise is sculdich te syn cout en*de*
hy moet hym vachten van hetten dinchen En*de*
als die mane is coeme*n* int seste aspect vander
sonne*n* en*de* dan die sichte vermy*n*ret hy sal ontgaen
En*de* veder daer teghen hy sal sterue*n* en*de* die mane
sy in opposicione vander so*n*nen en*de* myt hor
sy juppit*er* off venus hy en sal nyet sterue*n* Mer
is hy myt hoer in fortune hy steruet

¶ Gemini

+ALs jemant enige sieckte to comt en*de* die
mane sy in gemini En*de* int wierde +207 v
aspect van sat*u*mus off in opposicio*n*e die siecheit
sal wesen van droefheden om dat hy heuet v*er*lore*n*
van syne*n* gueden En*de* hit sal syn coerts en*de* hym
sal zweten al syn lichaem en*de* inde leuer ist dat
luna heuet in fortuna myt haer die pacie*n*t
sal sterue*n* by*n*nem .iij. dagen alse die mane is in
gemini en*de* by merende is in hoer licht en*de* in grade*n*
en*de* sy mars bescowet byden vierden aspect die siec
heit wort coerts come*n*de wt colera En*de* die pacie*n*t
sal hebben dapperen puls en*de* hym is gut fleume*n*
en*de* dat syn en syn cout En*de* is dat saeke dat die mane
is belet myt sat*u*m*us* en*de* ghene fortune myt hoer sy
die pacient sterue als die mane sal come*n* ter oppo

sicien vander stede inde veke sy was als die siecheit
begonste mer sy fortune mit der mane*n* hy sal
ontgan vander siecten Mer hit
wert trachlick Als luna is in gemini en*de* die siecte
comt van wacheden en*de* sy sat*um*u*s* myt hoer heuet
die siecheit sal wesen int houet en*de* het behort datme*n*
den pacient nyet doe laeten mer datme*n* doe nute*n*
van ghetemp*er*den dingen En*de* als die mane syn sal
ter opposicien vander sonne*n* vp dat fortune myt
hoer sy die pacient sal ontgaen Mer is in fortune
myt hoer hy sal sterue*n* vp dat se fortune bescowet
de siecheit sael verwandelen in ene*n* ande*re*n die sere
bedecht wert en*de* zwaer te ke*n*ne*n* totter wilen dat luna
comt ten wierden aspect off opposicien En*de* is dat
saeke dat fortuna is metter mane*n* die pacie*n*t sal
[+]ontgaen En*de* is sier nyet mede die pacient sal sterue*n*
En*de* is myt hoer mars en*de* sol in gemini die pacie*n*t [+]208 r
sal gedogen grote heitten en*de* dat een oege sal trane*n*
hem En*de* ter auentur sy sael werden in frenesien
en*de* hy sal hym vervare*n* En*de* hym sal dencken
dat hy misselicke saken siet en*de* men sal cume puls
mogen vinden Me*r* salle*n* nyt laten Mer geuen
hym lichte spise en*de* dar off luttel en*de* sel wesen in
een getemp*er*de stede En*de* als luna sal co*m*men ten
wierden aspect die pacie*n*t sal sterue*n* is luna myt
in fortuna Mer is fortune myt hoer hy sal ontga*n*
en*de* men is hym sculdich te doen lichte spise ende
och te baeden

¶ Cancer

ALs jemant enige siecte to comt en*de* luna
sy in cancro en*de* sy saturn*us* bescouwet byde*n*
wierden aspect off den seuenden die siecte comt
vaen coude acht*er* hetten als somtyt valt in wt
gane wanden baede en*de* die pacient geuolt gen
wke En*de* hy heuet die hust en*de* swerringe inde
burst en*de* inde lenden myt luttel hetten en*de* gene
puls hy moet hebben medicyn suuerende dy
barst En*de* die de huste veriaget Mer is myt der
mane gene fortune en*de* sye se nyet en bescouwet
eer sy comt ten vierden aspect ofter opposicie*n*

vander stede in welc stede die siecte begonste die
pacient steruet by*n*ne*n* x dagen Mer bescouwet sy
se so sal pays en*de* vrede villiger dan enich vande*n*
ande*re*n planete*n* En*de* is guet-den gueden

+leue*n* nochtan sal hy sere syn beswaet en*de* is dat
sake dat se mars bescowet biden vierden of byde*n* +280 v
seue*n*den aspect die pacient sal ruspen dat hy in
heuet een quaede disposicie der mage Ende
men is hym sculdich coude dinge*n* toe doen Mer
bescouwet luna niet fortu*n*e die pacie*n*t sal steruen
eer dat sy comt ten wirden aspect Mer is sy idel
wan loepe die sieke is come*n* van vervlthede en*de*
van voele drincken En*de* die pacient is lichte gra*m*
en*de* heuet sware by nachte dese pacient is sculdich
te nutten gete*m*per*d*e dingen En*de* als luna is come*n* ter
opposicien die pacient sal ontgaen op dat se fortu*n*e
bescouwet Mer is sy int aspect van mars off va*n*de*r*
su*n*ne*n* sonder die hulpe van fortune die pacient
sal v*er*ualle dat sal syn by aue*n*tuer
in een scarpen corets syn puls wart cume vonde*n*
In begin is hym guet fleumene is dat sake dattet
by*n*nen vierden grad sy is int aspect van fortune
mitter mane*n* die pacient sal verlichten En*de* veder
taer tegen hy sal steruen en*de* die siecte pynre*n* meer
+nachts dan dages en*de* hy ruest luttel en*de* hy heuet
grote*n* onwesen En*de* roepet vele heuet lu*n*a fortu*n*e als +209 r [hand 3]
sy is ther opposicie*n* die pacie*n*t sal ontgae*n* En*de* heft
sy nyt dy fortune die pacient verualt en*de* veruan*d*elt
in en and*er* sichte en*de* hy sal ontgae*n* dat var als
dy mane sal come*n* ter stede dar sy vaes do die
sichte begonste heft sy daen fortune hy ontgaet
en*de* veder daer tegens hy steruet Is myt hoer
jupit*er* en*de* saturnus in cancro het vort siecte vergadert
myt coeden humore*n* en*de* hit sael enden bynne*n*
iiij daegen Is och saturn*us* mars en*de* venus mitt*er*
mane*n* die sichte is coeme*n* vaen vermoytheden
en*de* vaen cranchheiden en*de* daer vm sael me*n* vm
geuen dinchen die confortere*n* En*de* als luna sal
come*n* ten vierden aspect off opposicie*n* vp sy dat heuet
myt haer fortune die pacie*n*t sael ontgan En*de*

veder dar tegen hy steruet Mer is saturn*us* mars
en*de* marcuri*us* mitt hoer die sichte is come*n* vaen
groter pij*n*ne als van studeringe en*de* des geliche
En*de* sy is vaen swerte*n* cole*r*a en*de* die pacient is v*er*stokelich
en*de* heuet grote sichte inde*n* mo*n*de En*de* als lu*n*a is come*n*
ten vierden aspect of dat sy heuet myt hor fortu*n*a
die pacient sal leue*n* En*de* veder dar tegen hy sal
steruen En*de* des gelic is als de mane is inde po
sicione noch nyt mer de pacient sal erge*n* en*de* heuet
hy se met haer soe sal hy ontgan als die mane
sal come*n* ter steden dar sy vas als die siechte begonste begonste

¶ De Leone

+ALs een iegelich siecte toe comet en*de* die mane
is in leone en*de* sy saturn*us* bescowet biden +209v
vierden aspect off opposicie die siecte is come*n* va*n*de*r*
corrupt*er* hu*m*oren off van gemy*n*gede fleumen En*de* quaede
disposicie der mage En*de* heuet swe*re* en*de* grotte hetten
by*n*ne*n* en*de* butten die siecte vort lanch warich En*de* als
sy comt then wierden aspect heft sy myt hor fortu*n*e
hy sal ontgae*n* Et *con*u*er*so hy sal steruen En*de* is dat
sake dat dy mane is in leone en*de* sy bescouwet
mars byden wierden aspect off opposicie*n* die hette
is come*n* wt ouervloyende bloede en*de* cole*r*a en*de* wert
febres bescwouet lu*n*a fortuna hy ontgaet na grot*er*
vermoitheede En*de* wer dat teghen hy steruet naedin
dat lu*n*a sy come*n* tott*er* opposicie*n* van leo des gelic
als hy is come*n* ten vierden aspect sol en*de* mars hy
sal dogen grote hetten inde borst nochtan wert hy
van buten cout En*de* hy sal heben den hust swar
ne waer syn dese ij mitter mane*n* in leone dy siecte
is come*n* wt droefheden van herte*n* En*de* als luna is come*n*
then wierden aspect op dat sy heuet fortu*n*e die pacie*n*t
ontgaet En*de* ved*er* daer tegen hy staruet en*de* belet
saturn*us* lu*n*a so wert belet inde lendene en*de* inde
blase Is sake dat marcuri*us* is in leone myt desen
dat beduut bestormi*n*ge va*n* he*m*e en*de* siecte va*n* mo*n*de

Als lu*n*a sal come*n* then wierden aspect op dat die siecte
mynret die pacient sal ontgan en*de* wed*er* dar tegen
hy sal steruen En*de* dier gelic vand*er* opposicien

¶ Virgo

+ALs jemant siecte an comt en*de* die mane is in
vi*r*gi*n*e en*de* sy saturn*us* bescouwet biden vierden +210 r
aspect off opposicien int beginsel vander siecte die siecte
sal come*n* vtt*er* maegen der manir van apostem en*de*
en vert nyt bekent dan van astronomie is myt lu*n*a
fortuna hy ontgaet nae wole daegen En*de* weder
dar tegen hy steruet by*n*ne*n* ij dagen En*de* luna
in virgine en*de* mars hor bescouet biden virde*n* aspect
off bider opposicie*n* die siecte sal vesen mit grot*er* hetten
van by*n*ne*n* en*de* sal beduden ou*er*wloetheit wan colera
en*de* den scyt En*de* bescowet lu*n*a fortuna hy ontgaet
by*n*ne*n* xiij dagen En*de* wed*er* dar tegen hy staeruet
Is dy mane idel van lope bedut lichte licham en*de*
belet vand*er* blaese js myt hor mars off sol off mercuri*us*
dan vart die siecte scarper en*de* starker verstoringe
van sinnen en*de* als die mane is come*n* ten vierden
aspect off opposicie die pacient ontgaet by hulpe
van fortune En*de* ved*er* dar teghen
En*de* wert myt hor saturn*us* venus marcurius
en*de* jupit*er* int begin die siecte wert lanch varich
dure*n*de tot dat dy mane is wed*er* come*n* to virgi*n*e
off tot haren virden aspect

¶ Libera

ALs die mane is in libe*r*a en*de* jemant siecte
to comet en*de* hor saturnus bescouwet byden
wierden aspect off byder opposicien Die siecte w*er*t
inde burst comende wt hu*m*oren en*de* wt*er* longe en*de*
+nyeren syn sy int wane*n* dan int waessen en*de* vert
van vervulte En*de* hym sal swe*r*en dat vorhouet en*de* +210v
en*de* den slaep en*de* bescouvet maers die mane by
ene*n* quaede*n* aspecte hy sal steruen En*de* wed*er* dar tege*n*
hy sal leuen En*de* lu*n*a come*n*de ten vierden aspect
off opposicie die pacient ontgaet by aspecten van
fortune en*de* ved*er* dar tegen hy steruet bescowet mars
luna byden wierden aspect off opposicien wart

van quaeden bloeden off appostem en*de* sal heben
heete hetten en*de* sal vele wacken vertorbere*n* den
auont En*de* bescowet die mane nyt fortu*n*e hy sal
steru*e**n* by*n*ne*n* 33 daegen Mer mit fortu*n*e leue*n* Alse wt come*n* lu*n*a ter opposicien
van hor stede en*de* als
lu*n*a is van idelen loep hy sal heben grote swere
inde votten ende grote hetten by*n*ne*n* en*de* sere ogen
Alse is come*n* die mane ten vierden aspect off oppo
sicien sal sy ontgane*n* myt fortu*n*e en*de* hy staruet
myt infortu*n*e en*de* bescowet sy mars en*de* die su*n*ne
die siechte sal wesen starck int houet en*de* war
marcuri*us* myt lu*n*a libe*r*a hem sullen trane*n* syn oge*n*
en*de* hy sal pyn heben int houet En*de* lu*n*a come*n* tot
juppit*er* off ven*us* inden dagen hoe*n* tijt hy sal ont
gaen myt v*er*lichtene off v*er*sware*n* en*de* staru*e**n*

¶ Scorpio

ALs jemant enige siecte to comt en*de* lu*n*a is
in scorpio en*de* har saturn*us* bescowet byden
vierden aspect off byder opposicien die siecte sal
[+]vesen van quaeden bloede off vaen venine Ende vart
dat die mane waer midden van har licht en*de* har [+]211 r
bescowet in fortune*n* die pacient sal steru*e**n* Mer waer
sy wassende in hor licht en*de* bescowet hor fortu*n*e hy
soude ontgan En*de* var lu*n*a in scorpio en*de* mars mit
hor en*de* sy jupit*er* bescowet biden vierden aspect hy
sal heben ene*n* scerpen corts En*de* hy behouet
medicin laxatijf En*de* als lu*n*a is come*n* ter
co*n*iu*n*ctien van jupit*er* die pacient sal ontgan En*de*
als die mane idel is vaen loepe soe is die siecte
licht int begin ende mere*n*de off sy v*er*uandelt
in eniger vassen pu*n*ten En*de* als die mane wert
co*m*mende ten vierden aspect sal hy heben ene*n* corts
En*de* als hy comt ter sonne*n* heuet sy myt fortu*n*e
sal hy steru*e**n* en*de* als lu*n*a is in scorpio en*de* mars
myt vaer off saturn*us* soe sal hy heben ene*n* hette*n*
corts int begin van enre*n* bitt*er* fleume*n* gans coue
saec betamelich is inde dage va*n* argeme*n*te En*de* is
dat fortuna die mane bescowet die seke sal vese in beste
En*de* bescowet se in fortu*n*e biden vierden aspect off
biden seuende off biden x off biden wierden hy sal steru*e**n*

¶ Sagitarius

ALs jemant enighe siecte to comt en*de* die mane
is in sagitario en*de* saturn*us* hor bescowet
biden vierden aspect off biden soue*n*de die siecte is
come*n* van fleuma en*de* die pacient sal heben grote
⁺hetten in al synen licham Mer hy sal heben syn vote*n*
colt En*de* die siecte sal geduren tot dat die mane a*n*derwerff ⁺211 v
comt tot saturn*us* en sy dat dy mane crige fortu*n*e
en*de* dan so duret se want se comet ter opposicie inde
velke se vas als lu*n*a war in sagitario en*de* sy mars
bescowet byden vierden off byden seue*n*den aspect
en*de* sy is merende in hoer licht dy siecte wort bedect
so dat se ghen phisicus mach bekenne*n* En*de* die pacie*n*t
sal sweren syn houet en*de* al syn licham en*de* hy sal ghewe*n*
en*de* heben tmenisoen En*de* criget Die mane fortu*n*e
biden vierden dage off vij off x off 13 off 14 die
pacient sal ontgan En*de* ved*er* dar tegen hy steruet
als die mane is in sagitario myt jupit*er* off myt
ven*us* die siecte is come*n* van rouwe En*de* hy sal hebe*n*
den huste ende grote zwerringe inde burst En*de*
hy sal ontgan als die mane is come*n* ten vierden
aspect

¶ Capricornus

ALs jemant enige siecte toe comet en*de* luna is
in capricorno En*de* sagitarius hoer bescowet
byden wierden off den vij aspect en*de* sy v*er*my*n*dert in
hor licht die siecte is come*n* van groter coude off van
quader onvillichede en*de* hy sal heben grote zuere inde
burst en*de* een corts van corru*m*peerden bloede En*de* is
dat fortu*n*a die mane bescowet die pacient sal ontgan
mer voewar hy sal heben te voren een lange siecte
En*de* bescowet sy nyt fortu*n*e die pacient sal sterue
by*n*nen x dage*n* En*de* als lu*n*a is in cap*ri*cornu
en*de* mars hor bescowet biden vierden off bide*n* vij
⁺aspect Dat bedut ou*er*wlodichet van hetten en*de* va*n*
quaede*n* disposicie*n* der magen en*de* van der quader ⁺212 r
verterringe van willike die pacie*n*t sal ruspen en*de*

spuen en*de* hebbe*n*t tme*ni*son en*de* me*n* sal ghene*n* puls
an hem vinden en*ne* sy dat fortu*n*e die mane bescowet
die pacie*n*t sal leuen En*de* wed*er* dar teghen hy staruet
by*n*nen iij dagen Ende vare dat sol war mit
mars off dat mars die so*n*ne bescouwede En*de* lu*n*a
merede in har licht die pacient soude ontgan
by hulpe van fortu*n*e En*de* by infortu*n*e sal hy st*er*ue*n*

¶ Aquarius

ALs en egrotant siecte toe comt en*de* lu*n*a is in
aquario mere*n*de hor licht en*de* in hor grade*n*
en*de* sat*um*u*s* hor bescowet byden vierde*n* of de*n* vij aspect
die siecte is come*n* va*n* grot*er* py*n*ne off va*n* quaede*n* blode
d*at* al soe nv wast ende al so nv my*n*ret En*de* het is to
duchte*n* va*n* hym en*de* als die mane comt ter opposicie*n*
js dat dy siecte v*er*licht hy sal ontgan Mer v*er*swart
se so is hy dot en*de* var die mane idel van loepe die
siecte vart sterrich int beginsel en*de* die pacie*n*t sal heben
grote sveringe inden licham En*de* hy sal heben
grote siecten ende lanch te ware dat die mane var
come*n* ter sonne*n* ist dat fortu*n*a hor bescowet die pacie*n*t
sal ontgan En*de* myt infortu*n*e sal hy sterue*n* bescouwede
die mane als sy gat onder den rade vander so*n*ne*n*
ist dat sy vint infortu*n*e eer dat sy comt ter stede
inde volke die sieke begonste die pacient sal
ontgan En*de* vint sy sie nyt hy sal sterue*n* En*de*
[+]wart dat marcurius en*de* saturn*us* vare*n* mitt*er* mane*n*
in aquario die siecte sal vesen van eener zwerter [+]212 v
colera En*de* is dat fortu*n*a die mane bescouwet die
pacient sal genesen er dat die mane sal come*n* ter
opposicien van hore stede js die mane wanende
en*de* sy fortuna bescouwet hy sal sterue*n* ende myt fortu*n*a
leuen

Pisces

Als jemant enige siecte toe comt en*de* Die mane
is in pisce mere*n*de in hoer lich en*de* in hoer
graden en*de* saturnus hoer bescouwet hyden vierden

aspect off byder opposicie*n* die siecte is come*n* va*n* couden
die hy sal gedoegen inde nieren En*de* bescouwet lu*n*a
fortuna hy sal ontgan mer hym sellen zuere*n* die
leden Die mane wesende in pisce mere*n*de inder licht
en*de* in hor graden en*de* mercuri*us* hoer bescouwet biden
vierde*n* aspect off bider opposicie*n* die siecte is come*n* van
grote*r* veruvoethede En*de* van quade*n* bloede
en*de* van quader hetten en*de* hy salt heben arger by
nachte dan by dage En*de* ist dat fortu*n*a lu*n*a nyt
bescouwet hy sal steruen die mane wert come*n* inder
stede inde willike die siecte begonste mer bescouwet
sy fortune hy sal ontgan En*de* is dat venus en*de*
jupite*r* syn come*n* ter mane*n* hy sal ontgan als die
mane wert come*n* ter opposicien van horen stede
En*de* vart dat marcuri*us* war myt hor die siecte
seuden syn van eenren hetten en*de* va*n* bloede d*at* quaet is
en*de* by fortu*n*e hy soude ontgan
en*de* by infortune staruen

[Stellae fixae]

[+]DIre gelichen is van fixen sterre*n* die syn by jupit*er* [+]213r
natuer en*de* venus off sy sin mitt*er* manen
geuog*et* sonder enige middel byden vierden aspect En*de*
sullen die siecten t*e*rminiren in beste en*de* int vierde
aspect
off int darde aspect off int vijfte aspect Int eerste aspect
off int ander off in disposicio*n*e en*de* fixe sterren die syn
van mars natuer en*de* van saturnus die deren inde
vors*eide* steden bedien inde aspecten syn dage*n* van a*r*ge
menten en*de* by aspecten en*de* vochinge*n* van fortune
myt der mane*n* sal die siecte eynden int best en*de* by
aspecte ende quade vochinge En*de* och by hore*n* husen
dar doet stellen sy t*e*miner*en* ten archsten En*de* me*n* moet
veten dat saturnus min der in heten sichhede dan
in couden En*de* mars myn deert in coude*n* siecheden dan

in heten En*de* nochtan deeren sy beyde gheuuecht war
sy sin
Wiltu veten in vat teyken die mane sy nem
die outheit vander mane*n* En*de* doe daer
to dreewerff also vele als sy olt is en*de* dan dele alle
die dagen in tyene*n* En*de* all soe me*n*ichwerff tyen als du
salte vinden in so vele teykenne gerekent vander so*n*ne
so is die mane en*de* al soe vele als daer baue*n* x bliuet
Soe voele puecten heuet die maen gelopen in teyke*n*ne*n*
dattar nae volg*et* ellick teyken heuet twe wylen Elic
vile heuet v punten En*de* elic punt heuet fier
delen Mars is clen roet en*de* onsienlic jupit*er* is guet
en*de* clar van weruen Marcuri*us* is grot*er* dan enich
vanden ande*re*n vors*eit* en*de* schemere*n*de ende clar venus
is mere dan enich vanden anderen ser schemere*n*de
en*de* soe clar dat het scynt off sy raden neder liet gan

¶ EXPLICIT CO*M*PE*N*DIU*M* YPOCRATIS

III. *Tekst L.*

Handschrift London, Wellcome Institute, 572, 11v-19r, vermoedelijk 16de-eeuws. Het zou grotendeels (tot 88r) kunnen geschreven zijn door Blasius de Mulo, en heeft, blijkens een moderne aanotatie op het schutblad, toebehoord aan Rabelais.

Deze codex bevat een groot aantal Latijnse, Franse en Middelnederlandse medische teksten, waarvan de gedetailleerde inhoudsopgave hier teveel plaats zou innemen.

De iatromathematische tekst bevat fouten van zulke aard dat soms niet uit te maken valt of de copiist wel begreep wat en in wélke taal hij schreef. In extreme gevallen hebben wij de tekst zelf verbeterd, uiteraard met verantwoording in voetnoot.

[+]Hyer nae volcht de siecten
die de menschen toevallen [+]11v

[Aries]

Dye [siecte die] aencompt als die mane in aries
js met mars oft met der sonne Soo zal die
siecte int hooft zy*n* om die hette der sonnen en*de*
die polssen des hoofts sullen hem zeer doen daer om heeft
hy heete coortsen en*de* die polse hette en gaet van hem nyet
hy lydt anxt en*de* en can nauwelick gespreken Inde borst
heeft hy groote hette en*de* pyne inde longe en*de* heeft zeer
snellen pols
Tes nood datmen hem die herte aderlate hy zal coude
dingen gebruycken in zynen dranck en*de* spyse die de hette
vermindert en*de* tes te sorgen dat hy jn frenesie vallen zal
en*de* als mars ofte saturnus met haer es soo zal den siecken
binnen seuen dagen steruen ten dage als de mane metter zonnen
zy zal doortvierde aspect oft meer dat es datde mane haren
lichte toe doet
Als die mane is aeries en*de* aensiet die quade fortuyne int
tvierde aspect ofte inder oppositien en*de* es die quade fortuyne

Saturnus soo zal de siecte int hooft zy*n* de siecte zal hem vuyter herten leyden en*de* maecken hem ontsinnich als nv wast dese
+siecte en*de* als nv mindertse en*de* zulcken siecten en kentmen nyet dan vuyt der astronomien +12r
Es dat de man es int verminderen des lichts ofte graden als zy weder keert tot haer eerste aspect van saturnus dats als zy hem gelaten heeft en*de* met een ander aspect aensiet soo sal die siecke termineren int goede oft in quade siet zy een quade fortuyne aen zoo zal hy steruen en*de* syet zy een goede aen zoo salt beteren
Als de mane de aspecten gelaten heeft daer wy afgeseit hebben dat zy moste terminere en*de* vintse Jupiter oft ven*us* by eenyge aspecten eer zy comt totter verbrantheyt zoo zal die siecte blyuen tot dat die mane compt int aspect oft tegen over der sonne en*de* en vintse die nyet en*de* vint mercuriu*s* soo zal die siecke steruen en*de* vintse mars nyet zoolt betere*n* en*de* vintse mars nyet zoolt beteren en*de* dese siecte zal zy van de witte fleugma
Als de siecte den siecken aencompt als de mane is wassende in haer licht en*de* en*de* graden en mars en sol in aries zal die ziecte int hooft zy*n* en*de* hem zal een abstome int hooft co*m*men van fleugma en*de* hem zal bloet vuyter nose comen hy moet dingen gebruycken die vercoelen en*de* hem js medecyne noot die abstonyen breecken en*de* doen steruen

Es die mane met mercurius in die stede van sol zoo zalt
den siecken oietgaen maar hij zal eerst in grooter perykel zy*n*
Daer co*m*me concordeert mercuriu*s* met mars in eender saiken
maer mars en doet zoo nyet met saturn*us* en*de* die siecke zal
steruen als saturnus in die stede van sol is mar es jupiter
daer met hem oft mercurius oft ven*us* zoo zal hy diuersche
+siecten hebben aensiet haer mars oft saturnus met eenich aspect
soo ist noodt datmen hem lichte medcy*n*en geue Somtyts sit die +12v
siecke somtyts wentelt hy steelt zynen stoel hooge dat hy alo*m*me
sye*n* mach en*de* hy moet baden gebruycken hy sal effen setten
en*de* doet hem effen slapen geeft hem coudt water te drinken
en*de* geeft hem te eten dat ghy wilt want alst aspect zoo is
Soo en ist gheen noot hem medecynen tegeuen
Als mars haer aensiet vuyter oppositien oft quadripliciteyt
soo es de siecte vuyten bloede hy geuoelt hette en*de* droochte hy en can
des nachts nyet slapen en*de* heeft lust om wyn te drincken en*de* cout
water Tes noot datmen hem bloet late en*de* medecyne geue die
vercoele en*de* veruersche
Est dat saturnu*s* is met dese en*de* als de mane tot hem compt en*de*
geen fortuyne en vint zoo zal hy steruen ten negensten dage
van dat hem die siecte aencompt
Est die mane toedoende in hare lichten en*de* graden en*de* mars hare
aensiet vuyten seuensten oft vierden aspect en*de* de mane compt tot
saturnus en*de* mercurius met haer
Soo zal de siecte vuyt coutheden oft vuyt fleugma zy*n* hy zal

heelick gebrok en*de* bedoruen zy*n* als dat hy nauwelick oft luttel sal
connen gespreken die mage zal hem verhert zy*n* en*de* en zal nyet
verduwen conne en*de* zal van binnen verwermen laxerende medecy-
nen zy*n* hem modelick want de siecte vuyt cholera is aensiet
als die mane comt tegen over die plaetse daer zy was en*de* als
zy daer zal wesen Soo zal hy groote peryckel en*de* grooten
arbeyt hebben en*de* ist dat hy metter manen geen fortuyne vind
in eenich teycken Ende ist dat ghy mit haer fortuyne vint
soe sal hy dat ontgaen tot .xxviij. dagen

[Taurus]

Vo*n*nisse vanden siecten die toecomen als de mane in taurus is
+Est dat die siecte toecomp als die mane in tauris is en*de*
mars en sol daer met haer zy*n* die siecte zal hem des +13r
nachts inde borst en*de* tonge berrende zy*n* en*de* de siecke sal
groot hette inde oogen en*de* in den mont hebben hy gaet qualick
te stoele en*de* stamelt hy heeft de coortse vuyten bloede en*de* heeft grooten
doorst hem is noodelick laxeren*de* medecynen en*de* dect men hem bloet
late hy zal eten dat hy wil en*de* drinken coelen dranck oft dat
vercoelt en*de* slaeter vp acht als die mane int derde aspect metter
sonnen es want ist dat die siecte dan mindert zoo zal hy genesen
maer wast die siecte zoo zal hy steruen als de mane in de oppositie der
sonne is maer vint zy jupiter ofte venus zoo zal hy niet steruen

[Gemini]

Vonnisse vanden siecten die toeco*m*men als die

maen jn geminj js
Ist dat de mane in geminy js als die siecte toecompt oft
dat haer mars oft saturnus aensiet tegen over oft mette*n*
vierden aspect soo js zy*n* siecte van dat hy den slaep
verloren heeft oft om dat hy eenyge drouenisse gehade heeft en*de* te-
veel gepynsen om eenyge saicken tgeheele lichaem doet hem wet
en*de* dese siecte zal hondert dagen dueren daer nae zal hy
inder herten hitte hebben snachs als hy leyt strect hy
hem vele en*de* die leuer doet hem wee en*de* en jsser geen fortuyne
metter mane zoo zal hy steruen binnen .xxx. dagen
Es die mane in geminy wassende in haer licht en*de* graden en*de*
mars haer aensiet vuyten vierden ofte seuende soo zal des siecte
zyn vuyt Roode cholera en coortsen zynen pols js snel hy moet
bloet laten en*de* gebruycken dingen die vercoelen Es saturnus jn
dat aspect en*de* daer geen fortuyne en es Soo sal de siecke steru*e*n
als de mane compt tegen die plaetse over daer zy was als die
siecte aenquam maer aensiet haer eenyge fortuyne Soo sal
[+]hyt ontcomen mar hy sal in grooter sorge zyn Es de mane jn
geminy soo comt die siecte vuyt vchticheyt js saturnu*s* met haer [+]13v
int deel des hoos soo wacht hem van bloet laten hy en mach
oft en moet geen coude noch vochte dingen gebruycken maer
getempererde Slaet gaede oft de mane als sy tegen der sonne
compt eenyge goede fortuyne vint zoo zal hy leuen maer anders
sterft hy Es die mant in geminy en haer eenyge goede
fortuyne aensiet vuyt een aspect zoo zal die ziecke leuen en*de*

die siecke zal in een ander verkeren maer als haer de
fortuyne laete en*de* zy geen en vindt tot vt zy compt tegen
ouer[1.] de plaetse dar zy was Soo en zal den medecin nyet mogen
weten wat siecte dat zy heeft mar sy zalt ontgaen als die
mane in die voorseyde platsen zy*n* zal
Es die mane in geminy en sol ofte mars haer ae*n*siet oft
mit haer js Soo zal die siecten groot zy*n* sy*n* een ooge zal hem
tranen en*de* hy zal in frenesien vallen hye heeft groote vreese en*de* hem
zal duncken dat hy dyuersche figueren siet Synen polschen salme*n*
nyet geuoelen ende den polsch vande hooue zal hem wee doen
wacht hem van bloet laten geeft hem lichte spijse en*de* doet hem
in getemperde plaetsen ligghen Slaet gaede als de mane int vyerde
aspect der eerster plaetsen compt want dan zal hy steruen
mar als zy met sol en*de* mars js en*de* haer die fortuyne aensiet
vuyet een goede aspect en*de* die mane js wassende in haer licht
en*de* graden soo zalt hy ontgaen als die mane int vierde
aspect compt daer hy eerst was geeft hem geen dranck
lichte spyse sal hy nutten en*de* hooch sieten

[Cancer]

Die vo*n*nissen vanden siecten die toecomen
als de mane in canter js
[+]Is de mane in cancer als die siecte toecomt
als saturnus haer aensiet vuyten vyerden [+]14r
en seuensten Soo is es die siecte als hy vuyten
baede gaet aengaet hem coude en*de* hy en geuoelt geenne*n*
roeck De borst doet hem wee ende hy heeft den hoest

1. hs.: tegey oder.

en*de* luttel wermte geenen polst en geuoeltmen aen hem
die borst ende lendenen doen hem wee js van noode
suyuerende medecynen en*de* die den dorst verslae Es
metter mane geen fortuyne noch en aesiet haer gheen tot dat
zy compt ten vierden aspecte der plaetsen daer zy was als
de ziecte aenquam voor die oppositie Soo zal hy steruen
binnen thyen dagen maer aensiet haer fortuyne zoo zal
hy leuen maer hy zal groote moeytheyt hebben
Es die mane in cancer en*de* aensiet haer mars vuyten
vyerden ofte seuensten zoo geeft den siecken ten eersten veel over
off hy heeft een quade mage hem js behouelic vercoelende
medecynen en*de* die de mage restringere aensiet haer eenyge
fortuy*n* inde plaetse Soo zal hy steruen eer zy ten vierden
aspecte comt
Es mane inden loop van cancer ydel Soo js de siecte van
te veel drincken mids den welcken die aderen veruult zy*n* en*de*
hem tezeer vuyt reycken Des nachts heeft hy oyck pyne en*de*
wille rechttte sitten ongedect noch en wil nyemant hooren
spreecken hy moet getemperde dingen gebruycken die ver-
coelen Ende als de mane tegen over van cancer compt zoo
zal hy genesen mar vintse mars oft Jupiter Soo zal die
ziecte in een heette coorts veranderen Den pols en zal altyt
nyet eensins slaen bloetlaten js hem noot ist dat ghy
+vant .xc. tot tegen ouer Soo siet hy quet inder nacht
oft hy roupt oft hy wordt moede gemaect maer als hy tot dyen +14v
aspect compt zoo wordt hy verlost maer en vindt hy geen

fortuy*n* in deerste plaetse zoo zal die siecte in een ander vallen
maer hy salt ontgaen als de mane weder gekeert js in de eerste
plaetse en*de* en vintse daer geen fortuyne zoo zal hy steruen
Maer aensiese die fortuyne met een goet aspect Soo zal
syt ont gaen
Es de mane in cancer Saturnus en*de* Jupiter met haer
Soo zal die siecte .xxx. dagen hebben en*de* genesen
Es de mane in cancer en*de* saturnus mars en*de* venus met
haer Soo es de siecte vuyt vermoeythede van gaen en*de* al
zy compt om datmen teveel met vrowen verkeert heeft
zoo wentelt hy en*de* wert machteloos hy en zal nyet bloet
laten Maer zal conforterende spyse gebruycken en*de* wachten*de*
hem van couthede Als de mane tot tegen ouer die eerste
plaetse compt en*de* en*de* geen planete en vindt Soo zal hy
dat ont gaen als zy compt tegen over de eerste plaetse
en*de* vintse fortuyne zoo zal hy genesen Maer isser quade
fortuyne[1.] Soo zal die siete meerderen en*de* hy zal steruen
Es die mane met Saturnus mars en*de* mercurius in
cancer zoo es die siecte vuyt studeren oft van lesen en*de* es
sverte colera Als zy gegaen es vut die eerste plaetse en
fortuyne vindt zoo zal hy ontgaen als die mane int
vierde aspet van die fortuy*n*e compt maer vindt zy quade
fortuyne zoo zal hy steruen als die mane int vierde aspect
Der quade fortuyne zy*n* sal maer en vindse geen planete
zoo zal hy ontgaen als zy tegen ouer compt en vintse quade

1. hs. fortuyte.

fortuyne Soo zal die siecte dueren tot dat jn compt tot der
eerste plaetse en*de* dan zal hy ontgaen maer als de mane
+Quade fortuyne vint met een quaet aspect als zy tegenouer
gaet soo wort hy volmaect vuyter herten genomen maer +15r
en vindt zy geen quade fortuyne Soo valt hy in een ander
siecte en*de* sal ontaen

[Leo]

Vonnisse vande siecte die toecompt als de ma*n*e
in leo js
Es de mane in leo ende saturnus haer aesiet vuyt-
ten vyerden ofte sesten aspect Soo compt die siecte
vuyt fleuma en*de* de siecke heeft py*n* in zy*n* hooft als
dat hy dingewey spuwet oft ouergheeft hy heeft veel coortsen
en*de* die siecte zal lange duren De siecte zal grooter zyn va*n*
binnen zy*n* dan van buyten en*de* zal zeer cranck zy*n* Ende
en aensiet haer geen fortuyne Soo zal hy steruen
Als die mane int vierde aspect comt van leo maer
vindtse goede fortuyne Soo zal hy genesen als de mane
compt ten vierde*n* aspect
Es die mane in leo ende mars haer aesiet vuyt Dat vierde
oft seste aspect soo es die siecte vuyt ouervloedicheyt van bloede
en*de* zeer veel hette en*de* als hem twee cortsen beuangen Soo
zal hy gebruycken coude Drooge dingen maer aesiet haer
fortuyne vuyt een goet aspect zoo zal hy ont gaen nae
groote vermoeytheyt maer aensiet haer geen fortuynt zoo
zal hy steruen als zy tegen ouer compt Daer zy was als
de siecte aen quam en*de* aensiet haer de fortuyne nyet alder
eerst zoo zal hy steruen als zy compt ten vierden aspect
Es die mane in leo en*de* mars haer aensiet ofte sol vuyten

vierden aspect Soo zal hy zeer veel hitte hebben binnen
in de borst Die voeten en*de* handen coudt en*de* py*n* int hooft est nood
Ist mogelick dat hy bloet late als de mane int eerste
teeken js en*de* ist in dat teyken nyet mogelick Soo zal
hy verbeyden tot dat die mane in tmiddel van
haer licht compt Salft de voeten dat de coude vergae
Es mars oft sol met haer zoo es de siecte vuyt pyn der
herten en als de mane comt int vierde aspect der eerster
plaetse zoo zal hy genesen Ende als de mane valt vuyt
een vande voors*eide* planeten en*de* vint Jupiter oft venu*s* inde
wege ee zy comt ten vierden[1.] aspect Soo ist nodt datmen
hem een badt make en*de* datmen hem hooch sette en*de* ist dat
zy saturnus vint Soo zal die siecte in de blase keeren en*de*
ont gaen als zy wedero*m*me compt tot die eerste plaetse
Als sol off saturnus Daer js oft mercurius mett satur-
nus daer Soo zal de siecte zy*n* als wy geseyt hebben vuyt
py*n* der herten en*de* zal lanck zy tes te sorgen tat hy vuyt
drogen zal hi sal vercoelende dingen gebruycken en*de* in een
claer plaetse liggen Slaet gaedt oft die siecte vermeerdert
als de mane comt int vierde aspect zoo zal hy steruen
mer mindertse Soo zal hy dies ontgaen als die mane recht
ouer comt maer vint zy quade fortuyne Soo en zal hy
niet genesen voor dat die mane comt ter plaetse daer zy
vuyt gereyst was

1. hs.: vierdeen.

[Virgo]

De vonnisse vande siecte die toecomt als
die mane es in virgo
Als de mane in virgo js en*de* die siecte dan aenco*m*pt
en*de* saturnus haer aensiet vuyt die vierde ofte seue*n*de
aspect Soo heeft die siecke py*n* inde mage inden buyck en*de*
in de wellekens die het ingewant onderhoude abstomie heb-
bende van witter fleuymen binnen heeft hy oick pyne altemet
Synen pols is flau en*de* nyemant en can doir de astro*n*ne
zin siecte kennen hy sal vercoelen en*de* getemperde di*n*gen
+gebruycken en*de* tes noodt dat men die abstome genese so*n*der
te opnenen dees siecte es van lancx toecomen en*de* en aensiet +16r
haer geen quade fortuyne Soo sal hy ont gaen nae la*n*ge
siecten maer aensiet haer quade fortuyne Soo sal hy
steruen binne veertich dagen
Als de mane in Virgo es en*de* die fortuyne int vier-
de ofte seuende aspect Soo es die siecte met groote hette
van binnen hy heeft veel hoestens en*de* werpt bloet vuyt
en*de* fenyn den pols slaet hem sterck en*de* somtyts vermi*n*dert
hy hy heeft somtyts veruaertheyt en*de* heeft een quade
mage hy zal ampere medecynen gebruycken die de mage
conforteren maer en aensiet haer geen goed fortuyne
Soo zal hy binnen .xxx. dagen steruen en*de* aensiet haer
goede fortuyne soo sal hy ontgaen
Als die mane in virgo alleen js inden loop zoo zalde
mage cranck zy*n* hy zal den lichaem hebben en*de* als hy zy*n*
water maect heeft hy steecte inde blase hy en can nauwe
zy*n* water maken en*de* theeft groen verwe maer es met
haer mars mercurius oft sol zoo zal dye ziecte groot

zy*n* en*de* hy sprect nauwelick hem es noodelick medecyne*n*
die den vloet een luttel stelpen hy zal in groot perykel
zy*n* als de mane tegen ouer comp aensiet haer fortuyne
zoo zal hy ontgaen ende aensietse[1.] nyet zoo zal hy steruen
Es dattet js als voors*eit* es vint saturn*us* met luna oft
mercurius oft oick venus oft jupiter Soo zal die siecte
lanck zy*n* hy zal py*n* int hooft hebben en*de* en zal niet
genesen voor dat de mane ter eerster plaetse comt

[Libra]

De vonnissen vanden siecten die toe co*m*men als
de mane in lybra js
[+]Die siecte die aencompt als de mane js in
lybra en*de* saturnus haer aensiet vuyt dat [+]6v
.iii[e]. oft .vij[e]. aspect Soo es die siecte van
te veel drinckens en*de* die siecte zal meest zy*n* als die
mane in verminderinghen haers lichts zy*n* zal en haerder
graden die siecte spreyt haer oick in de oogen en*de* die
polsten des hoofts doen hem wee die borst js hem
bedwo*n*gen en*de* hy heeft den hoest vuyt flumicheyt der
longere hy nyest vele en*de* heeft lichte coortsen hem is
nood getemperde medecy*n*en in zy*n* spyse en*de* aensiet haer
mars vuyt quade Soo zal hy steruen maer js dat
nyet Soo zal hy leuen als de mane tegen over de
eerste plaetse cont
Es de mane in lybra en*de* aensiet haer mars vuyt
dat .iiii[e]. oft .vij[e]. aspect zoo js de siecte vuyten bloede
en hy heeft groote coortse en polst des nachts syet
hy zeer quade visionen en*de* hy en can niet slapen hy
heeft een abstonye vuyt fluymachticheyt Tes noot
datmen hem getemperde medecynen Soo zal hy ster

1. hs.: aensectse.

uen ten .xxxiij^{e}. dach maer aensiet haer fortuyne zoo
zal hy genesen als de mane tegen ouer comt
Es de mane in lybra Soo es de siecte vreempt vuyt
pyne der handen ende der voeten hy heeft heete
van binnen en*de* die ooen swaer qualix[1] corromperen*de*
en*de* hy stamelt als hy spreect daero*m*me zal hy gebruycke*n*
dingen die cout en*de* vocht jn*ne* en*de* zal bloet laten
Als de mane vuyt de eerste plaetse gaet en*de* fortuyne
haer aensiet oft vint Soo sal hy genesen als zy co*m*pt
den .vij^{e}. aspect maer en js dat nyet zal hy steruen
Es de mane in lybra met mars en*de* sol in die
$^{+}$Oppositie Soo js de siecte groot int hooft desgelycx
oick als saturn*us* met luna es en*de* de oogen tranen hem $^{+}$17r
men zal hem bloet laten en*de* laxeren*de* medecynen
geuen en*de* vint de mane venus ofte jupiter als zy
in dees plaetse gaet zoo zal hy genesen maer anders
zal hy steruen

[Scorpio]

Vonnisse vanden siecten die toecomen
als de mane in scorpio js
Als de mane in scorpio js en*de* saturnus haer
aensiet vuyt dat .iiij^{e}. ofte .vij^{e}. aspect zoo es
die siecte vuyt vuylen bloede oft van feum en*de* de mane
verminderen in haer licht en*de* graden en*de* haer geen
fortuyne en aen siet zoo zal hy steruen maer isser een
aspect inden lichte en*de* graden en*de* haer fortuyne aen
siet zoo zal hy leuen
Als de mane in scorpio js en*de* mars int selue en*de*
jupiter haer aensiet vuyten .iiij^{e}. aspect Soo zal de
siecke den coores groot hebben hem js noot laxeren*de*
getemperde medecynen als die mane vuyt dees plaetse
gaet en*de* haer voucht met jupiter zoo zal hy genesen
Als de mane jn scorpio es gaende als de siecte aen compt
sal hy licht hebben en*de* vergaet en*de* verandert int quade

1. hs.: uali*n*x.

Een abstome sal haer baren in de blase en*de* hem sullen
puyskens comen inde nuesgaten als de mane comen
zal ten derden aspecte der plaetse daer zy in was
Soo zal hy heete coortsen hebben en*de* als de mane tot
sol compt sonder fortuyne te vinden zoo zal hy sterue*n*
maer vint zy fortuyne zoo sal hem een abstome co*m*men
+jn eenich deel vande lenden*en* en*de* sal genesen Tes noot
dat mense opene in baden en*de* nyet in heete ofte coude +17v
plaetsen
Als de mane in schorpio js en*de* mars saturnus met
haer zoo zal die siecke heete coortsen hebben en*de* ander coude
daer om zal hy dingen nemen die fleuma vermi*n*deren
en*de* daer hy oft te camere gae maer hy en zal nyet
bloet laten Als dees maenne vuyt dees plaetse gaet en*de*
fortuyne haer aensiet soo sal hy ont gaen ten .xiiij^{e}.
daege maer en aensiet haer geen fortuyne zoo zal zy dueren
tot .xx. dagen

[Sagittarius]

Vonnisse vanden siecten die toecomen als die
mane js in sagitarius

Die mane in sagitarius en*de* haer saturn*us* aensiet
vuyten .iiij^{e}. ofte .vij^{e}. aspect Soo comt die siecte
van fleuyma en heeft heette ouer al tlyff nochtans
zy*n* hem die voeten coudt die siecte sal dueren tot dat
saturnus tweemael vergart maer vintse fortuyne Soo sal
die siecte nyet langer dure dan tot dat de mane tegen
over de eerste plaetse comp
Als de mane in sagitarius js en*de* mars haer aensiet
vuyt dat .iiij^{e}. ofte .vij^{e}. aspect en*de* sy meerdert in haer
licht en*de* graden Soo es die siecte sulcx dat die phisicien ofte
ofte medecyne nyet gekinnen en kan dan midts den

astronomyen want somtyts doet hem thooft wee en*de* so*m*tyts
tlichaem[1.] en*de* somtyts ander sins Als hem geschiet wa*n*neer
hy int bat gaet te seer verhit en*de* te veel couwe es gegaen
in zy*n* borst en*de* int hooft hy geeft veel ouer ende hoest zeer
hy zal lichte dingen gebruycken en*de* lichte syropen vuye
genomen scerpe als de mane vuyt scorpio gaet en*de* vint
+Saturnus soo zal hy steruen maer vintse fortuyne
zoo zal hy genese +18r
Wanneer die mane vuyt Sagitarius gaet int
.ij^{e}. oft .iij^{e}. teycken zoo zal die siecte vuyt hoefte co*m*men
en*de* zal pyne inde borst hebben Ende als Sy vuyt dier
plaetse gaet en*de* aensiet Saturn*us* vuyt dat .iiij^{e}.
aspect Soo zal hy genesen hem js noodt vergu [..] wende
medecyne en*de* zal hem die baden ontsien

[Capricornus]

De vonnyssen vanden siecten die toecomen als
De mane js in capricorno

Es de mane in capricornus als die siectte aenco*m*pt
en*de* hare saturnus aensiet vuyt dat .iiij^{e}. ofte .vij^{e}.
aspect en*de* js zy int minderen haers lichts ende
Graden Soo js de siecte vuyt veel vermoeyth*eit*s Tsweet
en*de* die coude hebben hem beuangen hy es te zeer besloten en*de*
niest vele die mage en*de* borst doen hem zeer we[2.] en*de* hy
heeft den corts van vermoeythed*en* hy zal getemperde dingen
en*de* syropen gebruycken als de mane fortuyne aensiet Soo
zal hy genesen maer hy zal groote vermoeythed*en* hebben maer en*ne*

1. hs.: tlichaen.
2. hs.: wet.

aensiet haer geen fortuyne Soo zal hy steruen binnen
dertich dagen
Als de mane in scorpio js en*de* mars haer aensiet vuyt
dat .iiij^{e}. oft .vij^{e}. aspect Soo zal die siecte zy*n* vuyt ouerge*u*en
en*de* den loop des buycx hy berrent zeer en*de* swelt hy heeft
groote coortsen hy sweet vele en*de* den pols es hem ongelyck
hem es noodelick coudt medecynen en*de* ist dat fortuyne hem
aensiet zoo zal hys genesen maer sietse haer niet aen zoo zal
hy binnen .vij^{e}. dagen steruen
Als de mane jn capricornus js en*de* mars en*de* sol met haer js
$^{+}$Soo es de siecte vuyt te veel verwermptheden van vyer ende
vuyt vermoetheden en*de* den coorts es hem aengecomen vuyt $^{+}$v
gele colera hy zal hem wachten van baden en*de* van coudt water
te drinken maer als de mane daer vuyt gaet zoo zal hy genesen
vor .vij^{e}. dagen

[Aquarius]

De vonnissen vanden siecten die
toecomen als de mane js in aquarius
Als de mane in aquaris js wassen*de* in haer licht en*de*
graden en*de* haer saturnus aensiet vuyten .iiij. ofte
.vij. aspect Soo es hy siect van te veel arbeyden Som-
wylen wast die siecte en*de* som wylen mindertse hy js in sorge
en*de* verliest bloet Slaet gaede als ter opposisien compt ofte
ofte dan betert Soo zal hy genesen maer en js dat nyet
Soo zal hy maer vier dagen leuen[1.]
Als de mane eerst in aquariu*s* es co*m*men*de* Soo sal hy quaet
inden lichaem hebben en*de* py*n* van binnen hy heeft heete coortsen

1. hs.: lauen.

en*de* duert lange en*de* hy heeft groote vervaerth*eit* maer als de mane
in sol compt soo slaet gaede als zy daer vuyt gaet off zy fortuy*n*
vint eer zy comt ter plaetsen in die welcke die siecte begost
zoo zalhy steruen

[Pisces]

Vonnisse vanden siecten die toecomen
als de mane js in pisces

Als die mane in pisses js wassen in haer licht, en*de* gra-
den en*de* saturn*us* en*de* saturnus haer aensiet vuyten .iiij^{e}.
ofte .vij^{e}. aspect Soo es die mensce[1] sieck van couwe die
hem beuangen heeft hy heeft pyne int hooft en*de* inden buyck
hy behouft heete medecynen die de coude verdryuen ist dat
haer fortuyne aen siet Soo zal hy leuen maer nae dat
hy geneest zoo sullen hem die aderen en cnopen[2] zeer doen
als de mane in pisses js haer licht en*de* graden vermeederen*de*
en*de* mars haer aensiet vuyt dat .iiij^{e}. oft .vij^{e}. aspect Soo es de
$^{+}$siecte van te veel eten en*de* drinck [en ...]
cholera tes hem noodt dat hy te [...] $^{+}$19r
meer pyn dan dachs maer en ae [nsiet ...]
inde selfde plaetse daer hem di [...]
zal hy steruen en*de* aesiet sy for [tuyn ...]
als de mane inde voirseyde pl [...]
Es die mane in pisses als d [...]
en*de* jupiter met haer soo h [...]
en*de* water gedroncken en*de* heeft [...]
de coortse met coude hebben ende [...]
es nood laxeren*de* medecynen en*de* verdryuinge der hetten
en*de* als de mane tegen ouer der plaetse
comp Soo zal hy genesen

1. hs.: menste.
2. hs.: coupen.

Es de mane in pisses en*de* mars met haer
zoo es die siecte vuyt hette tes noodt dat hy
445 late en*de* aensiet haer fortuyne zoo zal hy leuen en*de*
en aensiet haer geen fortuyne zoo zal hy
steruen

IV. *Tekst H.*

Handschrift Den Haag, KB, 76E4, xxiii ra - xxv rb.

De tekst hiervan is, op enkele zéér minieme verschillen na, totaal gelijk aan die van hs. Den Haag, KB, XVI, 25v-28r, zoals trouwens het geval is met alle andere teksten in deze twee handschriften. Het staat zo goed als vast dat we hier te doen hebben met een Vorlage en heel trouwe copie. Van beide codices wordt een uitvoerige beschrijving gegeven in Jansen-Sieben 1968, 119-131.

De iatromathematische tekst werd reeds uitgegeven door Mathias de VRIES[55.], met enkele verkeerde lezingen.

De auteur/vertaler/bewerker noemt zich HEYNRIC VAN HOLLANT (vers 379). Het is niet mogelijk geweest over deze figuur meer inlichtingen te vinden.

1 +Ic bidde gode dat hi mine*n* sin
Verlichten moete dat mij*n* begin +xxiij ra
Te goeden ende moete come*n*
Enten ghonen moete vrome*n*
5 So dat hijs moete worden vroet
Daer dit dicht omme bestoet

Ic wil scriuen vander mane
Hare craft na mine*n* beste*n* wane
Als ic bescreuen hebbe vonden
10 Van ypocras en*de* ontbonden
Alse die hoghe meester seghet
Dat elc visiker die leuet

55. Mathias de VRIES, 'Die Cracht der Mane, door Heynric van Hollant'. In: *Verslagen en Berigten uitgegeven door de Vereeniging ter Bevordering der Oude Nederlandsche Letterkunde* (Leiden) 4 (1847) 5-22.

Gheleert sal[1.] vandien sterre*n* wesen
Sal hi den mensche moghe*n* genese*n*
Es oec dat hi des niene can
Hine vorseghet nemm*er* wijf of man
Hine seghet op gherake of op geual
Hoe dat dan ghescien sal
Of wanneer hi steruen moet
Hine si vanden sterren vroet

[Aries]

Bliuet iemen siec des sijt gewes
Alse die mane comt in aries
En*de* die sonne mit hare mede
Hi moet hebben een heten rede
Of swere ende sine adren snel
Ende in gheenen leden wel
Hem sal die lufter side sweren
Laet hi bloet hem mach niet de*re*n
Vander herte adre en*de* nutte al cout
Of hine bliuet niet in sine gewout
Ende uallet thant in frenesien
Ist mett*er* mane oec wil ic lien
Mars of saturnus des sijt vroet
Dat hi binne*n* vij daghe*n* st*er*ue*n* moet
Ist dat die mane wassende es
Int vierde aspec des sijt gewes
Alse in ariete die mane baert
En*de* saturnus siet d*aer*waert
Van enen quaden anschine
Al sine siecheit en*de* sine pine
Comt hem vande*n* hooftsware*n*
Hi moet vut sine*n* sinne varen

[+]Ist dat hare anschijn dan begeuet
Ic segge dat hi dan leuet [+]xxiii rb
Dat saturnus een and*er* aspect
Vp die mane heuet ghemect
Dan moet vare*n* alst vare*n* soude
Sterue*n* of genesen soude
Maer comt si in iupiters ghemoet
Of venus eer si ter sonne*n* doet
Soe moet die sieke beiden der tijt
Des die mane vor die sonne lijt
Ende weder comt in opposito

1. hs.: sa.

Eer si weder werdet vro
En*de* vintsi d*aer* vorghenoemde niet
Jupiter venus des besiet
Ende comtse tot mercurius eer
Hine geneset nemmermeer
Ten ware dat mercurius stoede
Onder die sonne so ware des hoede
Comen in ariete dese drie
Sonne mane jupiter d*aer* bie
Ende saturnus niet en es
Int achtende huus hi gheneset des

[Cancer]

¶ Es die mane in cancro
En*de* comt een quaet aspet d*aer* toe
Van maers dat seggen die vroede
Die sieke es van v*er*houden bloede
Si doghen hitte en*de* groten dorst
Ende hebben slapens grote*n* borst
Maer es saturnus mitter mane
Alsi nuwes is van ontfane
Oft gaet si te hem eer si vint
Ene goede planete sijn hope es blint
Hi wort doot binne*n* ix daghen
Des dar ic v wel ghewaghen
Es oec dat maers die mane besiet
Vandien iiij aspecte bediet
Dat tonghemac comt vand*er* maghe
Es marcurius in dien selue*n* daghe
Bider mane en*de* gaet van dane
Te saturnus he*m* staet ontsiene tongane
Die sonne en*de* die mane in tauro
Tonghemac moet sijn also
[+]Als ic geseit hebbe te voren
[opengebleven regel] [+]xxiij va
Van groter hitten vandien rede
Hem sullen sweeren al die lede
En*de* hi moet laten enter camere gaen
Sal hi der doot moghen ontgaen

[Gemini]

Comt die mane in geminis
Ende bose aspec d*aer* ieghen is
Van mars ende van saturno
Die sieke wort selden vro
Vele pensen en*de* vele waken
Die leuere sweert he*m* vte*r*maten
Comt ene quade planete t*er* mane

Hi steruet d*aer* nes gheen beide*n* ane
Comt een goet in hare ghemoet
Ic segghe datsine leuen doet
Of dat hise goelike*n* ane siet
Sone mach hi steruen niet
Tonghemac dat hi draghet na
Comt vand*er* roder colera
Ende es gelike ere zucht
Laet hi bloet so wort sijns vrucht
Thooft sal hem sweere*n* en*de* die oghe*n*
Dat hi cume sal gedoghen
Hi sal in sinen droem sien
Wonder vor sijn oghen vlien
M*en* mach sine adren niet bekinne*n*
Hi sal wesen buten sinne*n*
Comt die mane in opposito
En*de* schiint ene goede planete h*aer* toe
Sone st*er*uet hi niet maer comt .i. quaet
Aspec ic segge dat hi vergaet
Al waren si alle drie versament
Mars sol luna als dicke*n* rament
In geminis en*de* in goede*n* aspect
Ouer hem allen quame v*er*dect
Hine hadde gheen noot M*aer* quame .i. quaet
Sijns ne worde nemmer raet

[Taurus]

Die siec worde*n* alse die mane staet
In tauro ist dat si gaet
Eerst in saturnus quade anschijn
Sijn ongemac dat moet zijn
[+]Hooftswere en*de* quade borst
Coude maghe ontghaue vorst [+]xxiij vb
Vintsi gheene goede planeten
Dat wil ic v vor die waerheit wete*n*
Eer si comt ter quader tiere
Oft vol wort hi steruet sciere
M*aer* vint si goede hi bliuet quijt
Ende gheneset met goeden vlijt
Comt die mane in tauro allene
In gheen aspec groet no clene
Tonghemac quam ane va*n* dranke
Hi heuet wee in sine lanke
Ende sate gh*em*e onghedect
Want he*m* deert dat hi hem strect
Alse die mane comt also

Van tauro in opposito
So moet die sieke ghenesen
Dat moet emmer waer wese*n*
Vint hi hier tusschen een va*n* desen
Mars oft die sonne als wijt lesen
Sijn onghemac moet v*er*keren
In heeter sucht ende meeren
M*ae*r hi gheneset alse die mane es come*n*
Ten opposito dat hebt v*e*momen

[Leo]

Alse die mane comt in leo
En*de* si anschijnt saturn*us* d*aer*to
Van sine*n* vierden anschijn
Van fleumen dat euel sal sijn
Een rede durich ende cout
En*de* hooftsweere menichfout
Seere bestoppet den lichame
W*ae*rt dat gheen goet aspec en q*ua*me
So sterft hi als dan comt die mane
Ten vierden aspec na mine*n* wane
Comt mars in dat vierde aspec
Als ic hier voren hebbe ontdect
So moet dat onghemac emm*er* wese*n*
Van quade*n* bloede heb ic gelesen
Heten rede en*de* vele drinken
Hem sal sijn h*er*te seere ontsinken
Comt een quaet anschijn d*aer* iege*n*
Dat moet he*m* emm*er* costen tleuen
[+]Comt int vierde aspec dese
Mars sol als ic lese [+]xxiiij ra
Hi sal hebben ene quade borst
Grote hitte ende dorst
Doene dan ter adren laten
En*de* weet dat hem sal baten
Ende mars sol mitter mane
In leone dat ic wane
Het moet va*n* drouuer h*er*ten zijn
Dat hi lidet al dien pijn
Comt saturnus oec d*aer* toe
Sijn euel v*er*wandelt en*de* seg v hoe
Hem wort in sine blase wee
Dan v*er*gaet hem nemmermee
Ten ware dat jupiter d*aer* toe sage
Hi storue in xiiij daghen

[Virgo]

Int vierde aspec in virgine
Saturnus luna en*de* dese .ij.
Betekene*n* ene bose maghe
Ende torisoen dan es gheene saghe
Groten weedom inden lichame
Ic seg v oec wat hare mesquame
Alle hete spise ende dranc
Sijn onghemac sal wesen lanc
Ende is vander witter fleumen
Die adren sijn alle cranc in hem
Hi st*er*uet comt gheen goet anschijn
Hine mach drinken gheene*n* wijn
Hi sal in groter hitten legghen
Int menisoen wil ic segghen
Dat hem die puls sere sal slaen
Hine mach der doot niet ontgaen
D*aer* en si vp ene goede planeten
Dat wil ic vor die wareit weten
Es virgine die mane allene
Beschijnt niema*n* groot no clene
Sine scoudren sulle*n* he*m* sere deren
Ende tbuuc euel sal hem deren
Ende sine orine niet moge*n* make*n*
Hi moet sterue*n* mach geraken

[Libra]

Es die mane in libra
En*de* saturnus siet d*aem*a
+Fellike dat euel es
Van wint*er* fleume*n* sijts gewes +xxiiij rb
Bestoppede borst hoest en*de* rede
Hem sweert hooft en*de* die oge*n* mede
Anscijntse mars so sterft hi emm*er*
Beschijntse jupiter sone sterft hi nemm*er*
Es in libra die mane
Ende mars boseliken siet ane
Sonder ander quaet aspect
Ic wil v segghen onbedect
Van quaden bloede es sijn euel
Heten suucht en*de* sijn euel es snel
Binne*n* es hi oec v*er*sworen
Hine late hi sals hebben toren
Comt een quaet aspec d*aer* ieghen
Hine mach maer .xx. daghe leuen
Maer es die mane allene d*aer*in
En*de* gheen anschijn meer no min

So moet hi hebben wee ant h*er*te
En*de* an die oghen grote smerte
Comt mars in opposito
Ende die sonne staet also
So heeft hi groten hooftswe*r*e
Ende marcurius oec mit hare
So moeten hem die oghen trane*n*
En*de* inden buke wee wil ic wane*n*
Comter ieghe*n* een goet aspec ic segghe
Dat hi onlanghe sal legghen
Want hi moet sterue*n* dat besiet
Ende varen daert god gebiet

[Scorpio]

Comt die mane in scorpelioen
In quaet aspec in dat seisoen
Die siec worden het es van venine
Dat doet sat*u*mus met sine*n* anschine
Of van onreine*n* bloede
Wiese die mane dat segge*n* die vroede
Ense ene goede planete an saghe
Hi ghenase in vij daghen
M*aer* quaem een quaet anschijn eer
Sone ghenase hi nemmermeer
Ware mars mit hare in scorpio
En*de* Jupiter qualike*n* saghe d*aer* to
[+]Hi moeste hebben enen rede
Ende wee in sine scamelhede [+]xxiiij va
Wee int hoeft en*de* in die darme
In scoudren in rugge en*de* aerme
En*de* sal qualike*n* moghen maken
Sijn water en*de* sijn ander saken
Es die mane allene daer
So wassen hem swere*n* dat es w*aer*
Ende sal den reden hebbe*n* sere
Die hem sal meeren altoes meere
Sijn dese iij te gader daer
Saturnus mars luna dats w*aer*
Laet hi bloet hi es doot
Vint si binne*n* vij daghe*n* in h*aer* gemoet
Gheene goede planeten
Dat suldi vor die wareit weten

[Sagittarius]

Is die mane in sagittario
Als yement siecheit comt to
In saturnus quade anschijn
Sijn onghemac dat moet zijn

Van fleumen heb ic verstaen
Ende in groter hitten beuaen
Hem sullen die voete w*er*den cout
En*de* die rugghe wee menichfout
Alse si comt in opposito
Ende jupiter schijnt d*aer*to
En*de* venus so wort hi ghesont
M*aer* comt saturnus an die stont
Of mars hem w*er*t noch also wee
En*de* cume geneset hi ne*m*mermee
Es die mane in dat tekijn
Comt maers in een quaet anschijn
Hem sal die maghe worde*n* onreine
Hi moet spuwe*n* dat is dat ic meine
Hande en*de* voete sulle*n* he*m* v*er*hette*n*
Hem sal oec tbuuc euel letten
En*de* als si lidet daer vor bi
En*de* comt daer saturnus si
So moet hi steruen dats w*aer*
Siet iupiter niet d*aer* naer
Comt oec met venus die mane
Of met jupiter dat ic wane
[+]So heuet hi die borst quaet
En*de* hoest dat hi al te gaet [+]xxiiij vb
Hi gheneset wel al ist lanc
Nemmer en hebs visiker danc

[Capricornus]

Vort waer iemen siec dat v*er*staet
Als die in capricorne gaet
In bosen aspec van saturno
Dat onghemac sal comen so
Quade borst breket licht
Bede van bloede en*de* coude gicht
In sine*n* knien en*de* sweet uele
In segt in segt in gheene*n* spele
Hi moet steruen is dat maers
Aspiceert ouer dweers
M*ae*r aspiceert met Jupiter
Of comt een goede ander ster
So moet hi sere vut gheuen
Bouen en*de* in allen weghen
Ist dat si in capricorne comen
V*er*gaderen mars mane en*de* sonne
Si moet hi doghen grote pine
Van hitten in alle die lede sine
En*de* sal so moede worde*n* en*de* mat

Dat hem sal helpen dit noch dat
Ende alse die mane comt vor bi
Iewer daer saturnus si
Hi steruet en vint hi niet eer
Jupiter in haren keer
Binne*n* .vij. daghen ouer w*aer*
Des mach hi hebben te rechte v*aer*

[Aquarius]

Comt aquario in uolle*n* lichte
Die mane als ic dichte
In saturnus quade anschijn
En*de* iement siec wort dat moet sijn
Int houet en*de* in die been
Van arbeide ouer een
Nv es hem wee nv es hem bat
Nv hongert hem nv w*er*t hi sat
Hine weet niet wat hi wille
Hine mach niet liggen stille
Es die mane allene daer
In gheen aspec ic seg v w*aer*
[+]Hi heuet ene lange quartane
M*aer* wanneer dat comt die mane [+]xv ra
Al omme vp die selue stat
D*aer* hem tonghemac besat
So w*er*t hi quite is dat d*aer* si
Goet aspec of sterne bi
Es die mane in aquario
Mit marcurius of saturno
Het moet van swarte*n* colera come*n*
Die siec dan wort heb ic v*e*mome*n*
En*de* wasset die mane en*de* vint si niet
Ene goede planete dat besiet
Eer si comt in opposito
Dat hem donghemac quam to
Hi moet steruen dan es ghee*n* blijf
Ist man kint of te wijf

[Pisces]

Comt die mane in piscibus
En*de* aspiceert si saturnus
Int .vij. of in derde aspet
Ic wil v seggen wat hem let
Hem sal altoes sweeren thooft
En*de* wee inde*n* lichame des ghelooft
En*de* sal grote coude doghen
Hi steruet dan es niet gheloghe*n*
Comt si in een quaet aspect

En*de* in een goet ic weder segt
M*aer* comt m*ar*s in sulc anschijn
So moet al sijn euel sijn
Van quade*n* bloede of va*n* quad*er* mage*n*
En*de* steruen binne*n* .xxx. daghen
Vint dan die mane goet anschijn
Des mach hi wel seker sijn
Is iupiter ende venus
Metter mane in piscibus
Couden rede sal hi doghen
Ende weedom in die oghen
Hi gheneset in xiiij daghen
Es mars mit hare wil ic saghe*n*
Hi sal van binne*n* heet wesen
Laet hi bloet hi wort ghenesen
Ense ene goede planete besiet
Maer comt ene quade sone vallet niet

[+]Dit makede van hollant heynric
Die daer omme wakede een stic [+]xxv rb
Eer hijt in duutsche dus heeft bescreue*n*
God gheue hem tewelike leuen
Ende hem allen diet horen lesen
Amen ic staes of met desen

Nawoord

Hiermee is deze studie niet beëindigd. De inhoudelijke commentaar is lang niet volledig, iedere tekst zou in detail moeten besproken worden, een samenvatting in tabellen van de constellaties met hun invloed zou de overzichtelijkheid bevorderd en de vergelijking tussen de vier versies vergemakkelijkt hebben, het filologische aspect werd minimaal behandeld, kortom: dit mag slechts beschouwd worden als het eerste deel van een onderzoek dat wij bij een latere gelegenheid hopen aan te vullen. In het kader van de ons hier opgelegde ruimtelijke beperking was dat niet mogelijk.

Bibliografie

ASSION 1973 = Peter ASSION, *Altdeutsche Fachliteratur*. (Grundlagen der Germanistik 13) Berlin.

BOLL 1899 = Franz BOLL, 'Zur Überlieferungsgeschichte der griechischen Astrologie und Astronomie'. In: *Sitzungsber. philos.-philol. Cl. der K.b.Ak.Wiss. zu München* 1899, I, 88 sqq.
BOLL-BEZOLD 1931 = Franz BOLL, *Sternglaube und Sterndeutung. Die Geschichte und das Wesen der Astrologie*. Unter Mitwirkung von Carl BEZOLD. Vierte Auflage nach der Verfasser Tod herausgegeben von W. GUNDEL. Leipzig/Berlin.
BOUCHE-LECERCQ 1899 = A. BOUCHE-LECLERCQ, *L'astrologie grecque*. Paris. Anast. Bruxelles, 1963.

CAT.COD.ASTR. = *Catalogus Codicum Astrologorum Graecorum*. 12 vol. Bruxelles, 1898-1953.
CRAMER 1954 = Frederick H. CRAMER, *Astrology in Roman Law and Politics*. Philadelphia.
CUMONT 1935 = Franz CUMONT, 'Les "Prognostica de decubitu" attribués à Galien'. In: *Bull.Inst.hist.belge de Roma* 15, 119-131.

DURLING 1967 = *A Catalogue of Sixteenth Century Printed Books in the National Library of Medecine*. Compiled by Richard J. DURLING. Bethesda.

FESTUGIERE 1944 = Le R.P. FESTUGIERE, *La révélation d'Hermès Trismégiste. I. L'astrologie et les sciences occultes. Avec un appendice sur l'Hermétisme Arabe par Louis MASSIGNON*. (Etudes Bibliques). Paris.

GUNDEL 1936 = W. GUNDEL, 'Religionsgeschichtliche Lesefrüchte aus lateinischen Astrologenhandschriften'. In: *Mélanges Cumont. Annuaire de l'Inst. de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves*. Univ.Libre de Bruxelles 4, 225-252.
GUNDEL 1959 = W. GUNDEL, *Sternglaube, Sternreligion und Sternorakel. Aus der Geschichte der Astrologie*. Zweite Auflage, neu bearbeitet von Hans Georg GUNDEL. Heidelberg.
GUNDEL 1966 = Wilhelm GUNDEL und Hans Georg GUNDEL, *Astrolegumena. Die astrologische Literatur in der Antike und ihre Geschichte*. (Sudhoffs Archiv. Beiheft 6). Wiesbaden.

HEEG 1911 = J. HEEG, 'Über ein angebliches Diokleszitat'. In: *Sitzungsber.kön.Preuss.Ak. Wiss. Berlin*, 1911, 991-1007.

IDELER 1841 = Iulius Ludovicus IDELER, *Physici et medici Graeci minores*. Vol. I. Berolini, pp. 387-396 en 430-440.

KROLL 1914 = *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung. Begonnen von Georg WISSOWA unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen herausgegeben von Wilhelm KROLL*. Stuttgart, Bd. XVII, Art. Iatromathematike, Koll. 802-804.

KÜHN 1830 = *CLAVDII GALENI OPERA OMNIA*. Editionem curavit C.G. KÜHN. Tomus XIX. Leipzig. Anast. Hildesheim, 1965.

MÜLLER 1971 = Ute MÜLLER, *Deutsche Mondwahrsagetexte aus dem Spätmittelalter*. Diss. Berlin.

PREAUX 1973 = Claire PREAUX, *La lune dans le pensée grecque*. (Ac. Roy. de Belg.). Bruxelles.

ROSCHER 1890 = Wilhelm Heinrich ROSCHER, *Über Selene und Verwandtes*. (Studien zur griechischen Mythologie und Kulturgeschichte vom vergleichenden Standpunkte). Leipzig.

SCHULLIAN 1950 = D.M. SCHULLIAN, *A Catalogue of Incunabula [...] in the Army Medical Library*. New York.
STEMPLINGER 1925 = Eduard STEMPLINGER, *Antike und moderne Volksmedizin*. (Das Erbe der Alten X.) Leipzig.
STILLWELL 1970 = Margaret Bingham STILLWELL, *The Awakening Interest in Science during the First Century of Printing 1450-1550*. New York.

THORNDIKE 1944 = Lynn THORNDIKE, 'Manuscripts of the Writings of Peter of Abano'. In: *Bulletin of the History of Medicine* 15, 201-219.
THORNDIKE 1947 = ID., *A History of Magic and Experimental Science during the first thirteen Centuries of our Era*. 2 vols. New York.
THORNDIKE 1960 = ID., 'The three Latin Translations of the Pseudo-Hippocratic Tract on Astrological Medecine'. In: *Janus* 49, 104-129.

WEINSTOCK 1948 = S. WEINSTOCK, 'The Author of Ps.-Galen's Prognostica de decubitu' In: *The Classical Quarterly* 42, 41-43.
WEISSER 1982 = Christoph WEISSER, *Studien zum mittelalterlichen Krankheitslunar*. (Wurzbürger medizinhistorische Forschungen 21). Pattensen/Han.

N.B. Wij konden niet raadplegen: Karl SUDHOFF, *Iatromathematiker vornehmlich im 15. und 16. Jahrhundert*. (Abh. zur Gesch. der Medizin II.) Breslau, 1902.